

હમીરજી ગોહેલ

(એક અપૂર્ણ કાવ્ય)

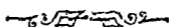
રચનાર

સુરસિંહજી તખ્તસિંહજી ગોહેલ

° પ્રકાશક

મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ

પહેલી આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૧૨

(સર્વ હક સ્વાધીન)

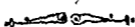
.

વડોદરા—કોઠીપોળ સામે લાઈ કાળેની ગલીમાં લક્ષ્મીવિલાસ

પ્રેસ હં. લિ. માં યા. છોટાલાલ લાલભાઈએ છાપ્યું

પ્રસિદ્ધિનું સ્થળ--વડોદરા

તારીખ ૧-૧૨-૧૨

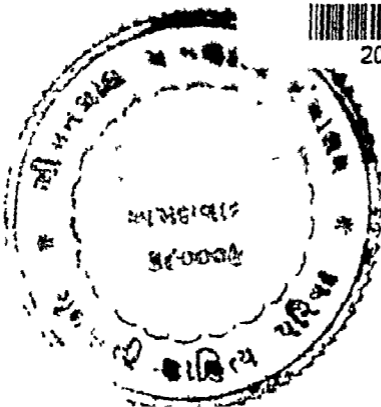

કુસ્મત ૦-૮-૦

श्री ५
४८१.३२.
६ (५५)
(६३५)

20485

श्री ५

20485

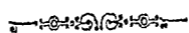

‘कलापी.’

जन्म संवत् १९३०.

मिथिल संवत् १९५६.

અર્પણપત્ર.

નામદાર મહારાજ સુર ભાવસિંહજી

બૃહાદ્વર, કે. સી. એમ. આઈ.

ભાવનગરના મહારાજ સાહેબ,

ભાવનગર.

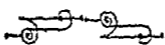
મહારાજ,

આપ ગોહિલ કુળના શિરોમણિ છો. હુમીરજી ગોહિલ આપના જ વંશમાં થઈ ગયા. અને તેની કીર્તિ ગાનાર સુરસિંહજીને પણ આપ આહતા હતા. પ્રકાશક તરફ પણ આપ કૃપા રાખો છો. એ બધાં કારણોથી આ કાવ્ય આપને જ સમર્પિત થાય છે. આશા છે કે આપ નામદારના વંશમાં વધારે અને વધારે પરાક્રમી હુમીરો હજી પાઠ્યા કરશે !

ભાવનગર,
૫-૧૦-૧૦.

} આપ નામદારનો સેવક,
મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ.

ઉપોદ્ધાત.

હુમીરજી ગોહેલ ગોહેલોની જે શાખાએ પાછળથી લા-
 હીમાં રાજધાની કરી, તેમાં થઈ ગયો. સેનકપુર વસાવનાર
 સેનકજીએ પોતાની દીકરી વ્રાલમકુંવરણા જુનાગઢના રા-
 ખેંગારને પરણાવી હતી; અને એ સમ્બન્ધને લીધે તેના દી-
 કરા સારંગજી અને શાહજીને અર્થિકા ચોવીશી અને માંડવી
 ચોવીશીનાં ગામનો ગરાસ મળ્યો હતો. સારંગજીના દીકરા
 જસોજી થયા, જસોજીના નોધણજી, અને નોધણજીના
 ભીમજી. ભીમજીને ત્રણ દીકરાં હતા:—(૧) દૂદોજી, જે
 તેના પછી ગાદીએ આવેલો; (૨) અરજણજી; અને (૩)
 હુમીરજી. ઉપરાંત ભીમજીને એક ઉમાદેવી નામે કન્યા હતી,
 જે જુનાગઢના રા માંડવીને પરણાવી હતી. હુમીરજી એક
 દિવસ પોતાના સાઈ દૂદાજીની વહુ સાથે વાત કરતો હતો, અને
 સોમનાથ ફરી લૂટવા માટે સુસલમાનોનો એક નવો હુમલો
 આવવાનો સંભળાતો હતો તે માટે અફસોસ કરતો હતો. વાત
 કરતાં કરતાં તેનાથી બોલાઈ જવાયું, કે “ સૂત્રીનું ખરૂં ખીજ
 દેશમાંથી ઓછું થયું છે, નકર આમ કોઈ દી બને નહીં. ”
 લાભીએ મહેલું માર્યું, કે “ સૂત્રીનું ખરૂં ખીજ ખીજે નહીં રહ્યું
 હાય, પણ તમે તો ગોહેલ છે અને વીર છે; તો તમે કેમ

ઘેર બેસી રહ્યા છે ? ” હુમીરજીનું હૃદય આ વચનખાણથી વીંધાયું, અને તેણે એકદમ તૈયારી કરી સોમનાથ તરફ ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં ગિરની દક્ષિણે દ્રોણ-ગઢડા નામે સ્થાન છે, ત્યાં તે પોતાના માણસોની સાથે આવી પહોંચ્યો. અહીં તેણે વેગડા લીલને ત્યાં મુકામ કર્યો. વેગડો લીલ પણ સોમનાથના બચાવ માટે જવાનો હતો, અને હુમીરજીની સાથે ચાલવા કબૂલ થયો. પણ હુમીરજી પરણેલો નહોતો, તેથી કદાચ લડાઈમાં બપો જવાય તો આત્માનો મોક્ષ થવામાં પુત્ર વગર હરકત આવે, એવા વિચારથી વેગડા લીલે તેને પ્રથમ પરણી લેવાની સલાહ આપી; અને પોતાની જ દીકરી કન્યા હતી તે તેને પરણાવી. હુમીરજી તે પછી થોડા દિવસ ગઢડામાં રહ્યા; અને પછી સોમનાથના બચાવ માટે ઉપડ્યો, ત્યાં વેગડો લીલ અને તે પોતે બન્ને કામ આવી ગયા. હુમીરજીની નવી પરણેલી વહુ વિધવા થઈ, પણ થોડા વખતમાં તેને એક દીકરો અવતર્યો, જેના વંશજે ગોહેલ, ખાંટ, વગેરે ઉપનામોથી હાલ પણ નાઘેર અને બાણરિયાવાડમાં મળી શકે તેમ છે.

જે અર્થિલા અથવા હાથીલામાં હુમીરજી થઈ ગયા, તેની બાકીની વાત પણ અહીં કહેવી જોઈએ. દૂદાજીએ સુલતાન મહુમદ બેગડાના અમલ નીચે અમદાવાદના કેટલાક સુલકની એવી પજવણી કરી, કે તેને સજા કરવાને સુલતાને

રા મંડળીકને હુકમ આપ્યો. દૂદોળ એટલો ખર્ચો અલિમાની હતો, કે રા મંડળીકે તેને દ્રંદ્રચુદ્રમાં કાપી નાંખ્યો; અને પછી હાથીલા લૂટ્યું, જે તે પછી ફરી વસ્યું નથી. કહે છે કે હાથીલામાં પાંચ મોટાં તળાવ હતાં, જેમાં સૌથી વધારે વિખ્યાત ગુણુકા તળાવ નામે હતું. આ તળાવની મધ્યમાં એક ખેટ ઉપર હાથીલા ગોહલોનો મહેલ હતો એમ કહેવાય છે. પાયા હજૂ જણાય છે; અને શેહરના ખંડેરમાં હજુ પંદર વીશ કુવા અને વાવો માલુમ પડે છે. એક સ્નાસૂવહુની વાવ નામે છે, તે કોઈ કુપોળ વાણિયાએ ખાંધેલી કહેવાય છે, અને કુપોળો તેને માને છે. લોકો કહે છે કે આજ પણ અન્ધારી રાતે એ ખંડેરને ઠેકાણે “ મારો, મારો, ” “ કાપો, કાપો, ” એવા શબ્દ સંભળાય છે.

ગોહલ વંશના છેલ્લા ઇતિહાસક મેજર વાટસનના લખવા પ્રમાણે હમીરજી મહમદ ખેગડાના વખતમાં થઈ ગયો છે. મુરસિંહજી પ્રસ્તુત કાવ્યમાં (પૃષ્ઠ ૧૮, પંક્તિ ૧૧, ૧૨) મહમદ ગિઝનવીનું નામ લખે છે, તે ખોટું જણાય છે; કારણ કે એ વખતમાં ગોહલો ગુજરાત કે કાઠિયાવાડમાં હતા જ નહીં.

કાવ્યના નાયકના ઇતિહાસ માટે આટલો વિસ્તાર આવશ્યક હતો. હવે આપણે કાવ્યમાં પ્રવેશ કરીએ.

હુમીરજી ગોહિલનું કાવ્ય શરૂ કરતાં જ કેકારવના કરતાં છેક જૂદી અસર થાય છે, “ અરે ઉલ્કૃત ! અયે બેગમ ” એ પંક્તિઓની ગતિ સ્વાભાવિક છે, કારણકે એ પંક્તિઓ કવિતાની દેવીથી પ્રેરિત છે; પણ હુમીરજી ગોહિલના મન્દાકાન્તા અતિશય “ મન્દ ” અને “ આકાન્ત ” છે. સ્કૉટની છાયા અથવા અનુકરણ છે તેમાં મોટો દોષ નથી; પણ કવિની પ્રેરણા થંડી છે, એ દોષ છે:—

“ કે યોધાના મુખ પર સ્મિતે લાવશે તું ”

“ કે કન્યાના દુઃખી હૃદયને આર્પશે અશ્રુ ના શુ’ !

સ્વાભાવિક કવિતાના ધોધની સાથે સરખાવતાં ઉપલી પંક્તિઓનો સ્વ “ કૃત્રિમ ” અને “ સ્વાયેલો ” દેખાય છે: “ સ્વાભાવિક ” અને “ પ્રેરાયેલો ” દેખાતો નથી.

પહેલા સર્ગમાં આપેલું મંગલાચરણ કવિના હૃદયની સ્થિતિને સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે:—

“ શંભુ એક દિને અસુર હણવા કેલાસ છોડી ગયા,

“ માર્ગે મુન્દરી ભાલડી નિરખતાં આનન્દપૂરે વહ્યા;

“ રે ! રે ! રે ! યુવતી ! હવે નયનથી ના ના થજે વેગળી !

“ આ મારા ઉરની વિભૂતિ સઘળી તુંમાં જ તુંમાં ઢળી ! ”

વાંચનાર ભેદ શકશે કે આ પંક્તિઓ શિવસ્વરૂપ શં-
કરના ઉભવલ મહિમાને ખિલકુલ છાજતી નથી.

ગુજરાતને ખગર છે કે કલાપીને હૂં આહૂં છૂં; અને તેથી
જ કલાપીના સારા શબ્દોને સારા કહીને અને ખોટા શબ્દોને
ખોટા કહીને ખતાવવાનો હૂં મારો ધર્મ સમજૂં છૂં. એકન્દરે
હુમીરજી ગોહિલ એ કલાપીની સફલ કૃતિ નથી. કલાપી
પોતાના પૂર્વજ વીરને પણ પોતાના જેવો ખ્વાખનો ભેનાર
અને ખ્વાખથી સન્તોષ માનનાર ખનાવે છે. પૃષ્ઠ ૧૭ મેથી
જે શિખરિણી શરૂ થાય છે, તે કલાપીનું પોતાનું હૃદય સમ-
જવાને ઘણા ઉપયોગી છે, પણ એક વીરના મ્હોડામાં તો
કેવળ અસ્થાને છે. વિચારો:—

“ ન કાં ઢોળું તો હું મમ રુધિર એવાં રજ મહીં ?
અહીં જેની વિશ્વે કદર કરવા કોઈ જ નહીં ? ”

* * *

“ મ્હલુએ કાં આવું મરણુ સમયે અમૃત ધર્યું ?
ન બાણું તેણે આ વહન મુજ આવું ક્યમ ઠર્યું ? ”

* * *

“ હતું મૃત્યુ મીહું ! રુદન વળી વહાલું ક્યમ થયું ?
હશે શું નિર્માયું રુદન કરવું બાલક સમું ? ”

“ હવે નિદ્રામાં એ હૃદય મુજ કે અન્ય રટશે,
મૃદુ સૌ સ્વપ્નોની મુજ હૃદયને લહાણ મળશે ”

પણ અલમતિ વિસ્તરેણ ! છેવટે, હુમીરજી ગોહલમાં
 અગર જોકે કૈકારવની ખૂબી નથી, તોપણ એ કુલાપીની
 જ કૃતિ છે; અને વિવેકી વાંચનારને એમાંથી પણ ઘણી સરસ
 પંક્તિઓ અને ઘણાં અમૂલ્ય સત્યરત્નો મળી આવશે.

ભાવનગર,
 ૭-૧૦-૧૨.

}

મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ.

શુદ્ધિપત્ર.

—૧૦૪—

(અગત્યની ભૂલો જ સુધારેલી છે.)

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ-	શુદ્ધ.
૬	૧૮	મત્રી	મૈત્રી
૧૧	૭	હયાનાં	હૈયાનાં
૧૨	૩	ભાગોળો	ભોગળો
"	૧૮	જેનામ	મજે ના
૧૫	૯	પિંજરની	પિંજરની
૨૪	૩	વધુ'	વધુ
૨૫	૧૮	કે'	કેં
૨૬	૧૭	હયે	હૈયે
૩૨	૧	કે'	કેં
૩૩	૬	સહેજે	સહજે
"	૧૦	"	કેં
"	૧૨	શાય'	શૈય'
૩૪	૩	"	કેં
"	૧૭	હયું	હૈયું
૩૯	૧૨	આહો !	ઓહો !
૪૦	૧૧	શાય	શૈય'
"	૧૮	ખુગ	ખુગુ
૪૧	૬	કેં	કેં
૪૧	૬	શાન્ત ભાસે	શાન્ત ભાસે
૪૨	૩	કયુ	કયું

३९.	वीटी.	अशुद्ध.	शुद्ध.
४२	१२	स्वीक !	स्वीकारतुं ना
४३	९	आतथि	अतिथि
४९	५	हरवानां	हारवानां
५५	५	पुणके	पुलके
५	१२	सा	सौ
५७	५	अभि-न	अभित
६१	४	छिडतो	छिडतो
७	१७	अडग	अड्ग
६४	१०	अजवा	अज्वा
७	१३	छयुं	छैयु
६५	६	तहीं	तहीं
६६	२	वीजवा	वीज्वा
६६	२	अडग	अड्ग
६७	६	अर्यां	अर्यां
७७	७	सिधु	सिन्धु
७९	८	कही	करी
८९	१७	अभि	आतु
९०	९	रवि किरणुनो	रवि किरणुनो
९२	३	अजे	अज्जे
९५	३	टाणुंतुं	टाणुं तुं
९७	१	नाथ	नाथ
१००	२	प्राढ	प्राढ
११३	१४	नतन	नूतन
११७	७	युद्धे	युद्ध

હમીરજી ગોહેલ.

મન્દાકાન્તા .

સૌતી. ઓ વીણા ! તું બહુ યુગ થયાં શાન્ત આંહીં દિસે છે,
ટંગાએલી દિવસરજની વૃક્ષ સાથે જુલે છે;
તારા તારો બસુર સઘળા ધૂજતી આ લતાથી,
કમ્પી ઉઠી અણુઅણુ થતા વાયુની લહેર લહેરે.

તારી પાસે અણુ ઘુઘવી જાય છે મન્દ આલ્યું,
તેની સાથે તુજ સ્વર ભણે પૂર્વતું ભાન ભૂલી;
ક્યાં આ આવા કઠિન ઘુઘવા ? ભવ્ય ક્યાં નાહ તારા ?
કોઈ છે ક્યાં વિધિકૃતિ તણી યોગ્યતા પૂછનારા ?

રે રે તારા મધુતર સ્વરો જાગશે ના હંતુ શું ?
તારા તારો અણુઅણુ થશે શુષ્ક પર્ણ હંતુ શું ?
કો યોદ્ધાના મુખ પર સ્મિતે લાવશે તું નહીં શું ?
કો કન્યાનાં હૃદયને અર્પશે અધુ ના શું ?

ના ના કો દી સમય સરખો જાય છે કોઈના એ,
તાજ તારી મૃદુ રસભરી મોહની તું કરી લે;
હાવાં છે ને વરસી વરસી વાદળી જાય ચાલી,
બહાલી વીણા ! સ્વર તુજ હવે કુન્દ થાશે ન તેથી .

જે મીઠો સૌ પ્રણયી નયનો તેજથી પૂરતી'તી,
જે તાનોથી શૂરવીર તણી મૂછ ઉભી થતી'તી;
તે તે જૂના મધુર સ્વર સૌ આર્દ્ર ને ઉગ્ર તારા,
સાધી લેવા કંઈક કરતો લકત કો યતનવાન .

વીત્યા તેવા રસિક કર શો દક્ષ ના હસ્ત આ કે,
તેને સ્પર્શે પણ ફરી ઉઠી ગીત ગા ગીત ગા તું ;
બહાલી ! જોવી ઘટિત નવ છે અજ્ઞતા લકતની કે,
જાહુ તારું જળહળ થતું ફેલવી ગીત ગા તું .

આ ગીતોનો બહુ બહુ હશે ધ્વંસ પાસે કદાપિ,
ને તેવાંએ સ્પુટ નવ હશે તાન કે મીઠ કાંઈ ;
તોં એ તારાં પડ રજ તણાં એરવાં કાં ન મારે ?
તારા તારો અસુર સઘળા મેળવું હું ન શાને ?

આ ગીતોથી હૃદય દ્રવવા કમ્પશે કોઈ એકે,
તો હું ના ના મુજ કર તણા સ્પર્શને વ્યર્થ માનું ;
તો એ વીણા ! તુજ સ્વર તણું જાહુ દે તું પ્રસારી,
રે ! રે ! વીણા મધુર સુરિલાં ગીત ગા ગીત ગા તું .

सुर्ग १.

तारामैत्रक.

शार्दूलविहीडित.

शंभु ऐक दिने असुर इत्युवा डैलासं छोडी गया ,
 मार्गे सुन्दरी लीलडी निरभतां आनन्दपुरे वहा ;
 “ रे ! रे ! रे ! युवति ! इवे नयनथी ना ना थजे वेगणी !
 “ आ मारा डरनी विलूति अघणी तुंमां न तुंमां ढणी । ”

जे प्रीति डरने मुणे मधुर आ आधीनता भोलती ,
 जे प्रीति मुभ ऐ स्मरावी डरने युद्धेय भूआवता ;
 ते प्रीति मुज भीनमां रसलरी व्होरो वडावो सदा ,
 ते प्रीति मुज उर्मिं उर्मिं उपरे सिंथो सुधा सर्वदा .

अनुष्टुप .

सुगन्धी वायुनी व्होरी धंडी मन्द वडी नती ;
 थोपासे मानवीना डो आवे ना श्रवणे ध्वनि .

शिभरिणी .

वडीं 'पूर्वे' गोणे क्षितिज उपरे लाल लटके ,
 दिशाओ प्राणी सो, भडक, तर त्यांथी रस अडे;

નલે ધારેલું કે મનહરપણું નૂતન દિસે,
હવા આછી પીળી ગરક દિસતી ચમ્પકરણે.

દિસે તાણું કંઈ પ્રતિ ગતિ મહીં ને સ્વર મહીં,
નથી કયાં શાન્તિ ? આ ઘટ વન મહીં ના સુખ કહીં ?
અહીં આ કાસારે પગ પણુ ધરું છું ડરી ડરી,
રખે આ શાન્તિમાં રજ પંણુ થતો ધ્વંસ મુજથી !

તટે ચોપાસે છે મધુર કળી ખીલી કુસુમની,
તહીં પાંખે પાંખો લથળથ કરે છે શુક કંઈ ;
અરીસો ધૂજન્તાં કુદરત ધુળાવે નિજ ઉરે,
અને તે ગોળો એ ખળાલળ થતો ત્યાં ગતિ કરે.

હવે ધીમે ધીમે જનપદ ફરે છે તટ પરે,
હવે ધીમે ધીમે રવિ પણુ તરુને બથ ભરે ;
હવે આ ગિન્દુડાં રજનીજલનાં ઘાસ ઉપરે,
પ્રતાપી ભાનુને નિજ હૃદયનું અર્પણુ કરે.

તહીં સામે તીરે દિનકર તણી પાંખ સરખી,
ભરી લેવા વારિ યુવતી કંઈ આવે સ્મિતમુખી ;
અહો ! કેવું મીઠું સુરૂપ સુરૂપે ઐક્ય ધરતું !
બધાવી શી લેતી કુદરત દિસે કામિની સહુ !

ધીમે ધીમે ડોઘ સરસીહૃદયે હંસ તરતો,
 હશે શુ' ગંગાનો ખરક કટકો કેં સરકતો!
 ગતિ માપેલીથી જરી જરી ધરે નાણુક પગો,
 ખરે એ શાન્તિમાં રજ પણુ થતાં ભંગ ડરતો.

અહો ! કેવું મીઠું કુદરત તણું આ રમકડું !
 દિસે એ આનન્દી પ્રણયમય ચૈતન્યમય શુ' !
 પ્રદેશો આ સૌનો મગરૂર પતિ આમ ફરતો,
 સરેથી, સૂર્યેથી, કુદરતથી મીઠો રસ પીતો.

વસન્તતિલકા .

આ હંસની ઉપર નેત્ર રસાલ ડોઘ,
 ચોટી રહ્યાં પ્રણયથી બહુ કાળથી છે;
 જ્યાં હંસ જાય તહીં પાછળ ચાલતાં તે,
 કેા શાન્તિની લહરીએ ગરકાવ થાતાં.

છે શાન્ત તોય નયનો અતિ ઉચ્ચ ભાસે,
 શોભે વિશાલ ભ્રમરે કરકાઈ દેવી;
 ઉત્સાહમૂર્તિ રમણીય પ્રભાત કેરી,
 તેવો જ રમ્ય દૃઢ આર્દ્ર કુવાન દિસે.

ઝૂલે નીચે ખડગ કેસરી શી કટિથી,
 છે વામ હસ્ત દૃઢ મૂઠ પરે ઠરેલો;

એ ખડ્ગ એ જ કરને નકી યોગ્ય ભાસે,
ક્યાં મેઘમાળ વિણ વીજળી અન્ય સ્થાને ?

જે ખાણુ રામ કદિએ કરતા ન દૂરે,
તે ખાણુ દક્ષિણુ કરે ચમકી રહ્યું છે ;
છાતી વિશાલ દૃઢ છે કવચે કસેલી,
જેની દરેક કડી સૂર્યથી ખેલ ખેલે.

કો છેક મસ્ત-વનમાં ફરનાર ગેંડો,
જેનો શિકાર શત તીર વતી થયેલો ;
ઉચ્ચંડ તેની લટકી રહી ઢાલ પીઠે,
જ્યાં પંચ તારક સમાં ઝળકે ફળાં છે.

ભાલે ત્રિપુંડ્ર વિભૂતિ તાણું છે કરેલું,
છે ઓષ્ઠનો ઉપર નૂતન ગાઢ મૂઠો ;
ખીન્ને જ કોઈ શશી રમ્ય કલંકવાળો,
વા અન્ય કામ નકી વહલ સુદ્રનોઆ !

આ સિંહુ કો ગરોળડાં મૃગ પાળનારો,
આ ખડ્ગ માત્ર યવનોશિર છેદનારું ;
આ વીરનાં લૂષણુ ને મુખ વિશ્વ સાથે,
મત્રી ધરી સુરસ ચિત્ર જમાવી દેતાં.

અનુષ્ટુપ .

વિશ્વ છે વીરનું આખું, ના ક્યાં વીર ભણી શકે ?
વીરને પૂજતું પ્રેમે આ પ્રહ્લાંડ સ્થળે સ્થળે !

શાહૂલવિકીરિત .

આંહીં આમ હમીર આ કુદરતે નિઃસ્વાર્થ સ્વાદે ચડી,
જ્ઞતાં હંસ મહીંચ એ રસિકતા આનન્દ પીતો હતો ;
તેનું સૈન્ય પ્રયાણ કાજ હવણાં તૈયાર થાતું હતું,
જેના શબ્દ અનેક આ વન મહીં ઘૂંચાઈ આલ્યા જતા .

લેખ લોજન, શસ્ત્ર લેખ સઘણાં તૈયાર પોતે હતો,
કિન્તુ વિશ્વની સૌ ગતિ મગજ એ હાવાં ભૂલેલું હતું ;
મૈત્રી હંસની સાથ એ જિગર તો સાધી હતું રહાલતું,
આનન્દી ઝરાણું કરી નવીન કે તેમાં રહ્યું ચાલતું .

અનુષ્ટુપ .

વીજળી શો થયો આ શો ઝળકારો જલની મહીં ?
ઉડતાં હંસ ચોંકીને પાંખો એ નલમાં ચડી .

ઉપજાતિ .

નેત્રો ઉડે હંસની સાથ ઊંચે,
અહા ! તહીં કે વચમાં મધુરં !

ના ચાલતી આંખ હવે અગાડી,
જરા ચડી ત્યાં જ ઠરી ગઈ તે!

અનુષ્ટુપ.

માથે ખેડું લઈ ઉભી સામે કેા નવંચૌવના,
મુખે છે હસ્ત એ નહાનો ઝરી સ્વેદની લૂછવા.

વસન્તતિલકા .

એનું જ ગિમ્પ જલમાં પડીને ઉડ્યું 'તું',
એથી જ વ્યર્થ ડરી હંસ ગયેલ ઉડી;
એ વીરનાં નયન એ જ અડાવનારૂં,
લૂટી જનાર દ્રવતું ઉર એ જ, એ, એ.

અનુષ્ટુપ .

હંસ એ દૂર હૈયેથી હાવાં છેક થયો હતો;
ઉરે આ વીરને એ તો વસ્યો તે 'ન વસ્યો' બન્યો.

વસન્તતિલકા .

જેને નિહાળી નયનો ઠરતાં હતાં ત્યાં,
તેનો જ હંસ બનવા દિલ હાલ ધબ્ધે;
તેના જ પાદ મહીં પાંખ પડી ગઈ સૌ,
તેને જ કાજ ઉર તખ્ત થયું જ ખાલી.

શાર્દૂલવિદીહિત.

પાંખાળા પ્રિય હંસ ! કેમ ઉડી તું આકાશ ગાલ્યો ગયો ?
 તારાથી ઉપકાર જે થઈ શકે તે કેમ ભૂલી ગયો ?
 દેવી'તી તુજ પાંખ આ પ્રણયીને ઉડી તહીં ખેસવા,
 એ નહાની કરની લતા પર અને એ મ્હોં જરી આંખવા !

વસન્તતિલકા.

સ્થમ્ભી જરી વદન એ નવ કોણુ જ્ઞેશે ?
 ગાલ્યાં જ્ઞે નયન એ નિરખ્યા વિના કે ?
 એવી ન કાર્ય તણી કાંઈ જ તીવ્રતા છે,
 કૃતાં તણો અહીં ન જે ઉપકાર ગાશે.

ઐન્દર્ય આવું ધરતી ઉપરે નિહાળી,
 હૃદયે ક્યું હૃદય ના મગરૂર થાશે ?
 તો છે યુવાન પણ આ નિજ આંખ ઢાળે,
 છે પાંખને નવીન આ લહરી ઉડાડે.

શિખરિણી.

હજી એ કન્યા છે નવીન મૃદુ કે પુખ્પ ખીલતું,
 કહીં પાંખો ખીલી, કહીં હજી ખિડાઈ, કહીં ખીલે ;
 સુગન્ધીની વેળા મધુતર હશે કેઈ જ નહીં,
 સુરંગોની લક્ષ્મી વધુ વગી હશે મુન્દર કહીં ?

શાદ્દૃશવિકીરિત .

જે ક્રીડા , મૃદુ ઉત્પત્તા , સભરતા , લાવણ્યજાદુભર્યા-
રૂપે ચૌવનની સ્વતંત્ર રસિલી મૂકી દશા જે શકે ;
તે કે તાન મહીં ઊંડા હૃદયના એકાગ્રતા ધારતાં ,
જનારાં નયનો અને ઉર નહીં એકાગ્ર કેનાં કરે ?

માલિની .

વિનિમય મધુ એવો યોધ સાધી રહ્યા છે,
પૂર મહીં ઉર ંહેવા છૂટ છે પૂર્ણ પામ્યું ;
ખડક જગત કેરૂં આજ પાણી થઈને ,
વિપુલ રસ તણા કે ઘોઘમાં જાય ચાલ્યું .

* * * *

અનુષ્ટુપ .

ભરે છે દૂર ત્યાં વારિ કન્યાની સખી તો હજી ,
ફરે છે તીરની કુંજે લોળી એ મૃદુ આંખડો .

વસન્તતિલકા .

ચોભી ઉભી જરીક એ સખી કાજ ખાલા ,
ખડાની રહી પગ તણી જરી એક ઊંચે ;
તેને અડી ફરફરે અનિલે નિમાળા ,
ખેડા પરે અલક એક વિંટાઈ ઉડે .

સામે જ ગૌર મુખ છે સ્થિરતા ધરીને,
 ને નેત્ર કાંઈ તિરછાં બનતાં ફરે છે;
 ખેડાંચી હતી નજર એ તહીં થોધ પાસે,
 બ્યારે હતાં નયન હંસ પરે ઠરેલાં.

અનુબંધ .

પાદ ને આંખડી એ તો હતાં ત્યાં સ્થિર થઈ રહ્યાં;
 ઉંચાનાં આંસુડાં મીઠાં સામેની છબીએ ઢળ્યાં.

હરિણી .

મનહર છબી ભાળી નેત્રે અને હૃદયે ઢળી,
 પરવશ થતાં હોરી મીઠી નમેનસમાં ચડી;
 હૃદય કુમળું એ થોદામાં જડાઈ ગયું, અને
 સહુ અરપવા—અર્પી દીધું છતાં—અધીરું બને.

શપથ હૃદયે લેવા કાંઈ ન કાલ રહ્યો જરા,
 ઉર ધડકતે વિચારોથી ન ધ્વંસ સહ્યો જરા;
 નયન બનતાં અંગે અંગો સુમુગ્ધબની રહે,
 જલકણ્ઠરી આવી આવી કપોલ થકી ખરે.

*

*

*

*

શિખરિણી.

ખિચારી કન્યાથી અરર ! નવ કાંઈ થઈ શકે,
 ગતિ છૂટી તેના પગ પણ કહીંથી કરી શકે?
 જવું દૂરે તોએ હૃદય પણ છોડી વહી જવું,
 વિના આશા કાંઈ લથડી પડતાં એ નહી જવું.

અનુક્રમ.

કન્યા એ જાય છે લેતી સાથે આંખ હુમીરની,
 જાય છે, જાય છે એ તો, ને એ દોર પડ્યો તૂટી!

વસન્તતિલકા.

એ માગને નિરખતો હજુ યોધ ઉભો,
 છે નેત્રની ઉપર કેા પડદો ઢળેલો;
 ‘એ દૂર છે! નથી હવે! ફરી ત્યાં જ એ છે!’
 સાચું જૂઠું નયન એમ નિહાળતાં કે !

એ તો ગઈ જ, નયનો ઘડી અન્ધ થાતાં
 અન્ધત્વમાં કાંઈક વીજળી શું ઝખૂકે;
 ઉભી કરે નયન એ જ મૃદુ પ્રતિમા,
 ત્યાં થાય છે હૃદય એ સ્થિર લાન ભૂલી.

અંગો શિથિલ બનતાં ઉર મન્દ હાંફે,
 ને ખડ્ગ છોડી કર છાતી પરે ગયો છે;

છૂટી રહી લટકતી તરવાર નીચે,
એ તો હોય અડગ ચિત્ર સમો યુવાન.

વંશસ્થવિલ .

ઘડીક દૃષ્ટિ અલકે ભરાય છે,
ઘડી કપોલે અધરે સરી પડે ;
ઘડી ચુમે છે પહની ગુલાબીને,
ઘડો સ્તનોની સહ મન્દ કમ્પતી.

જહીં પડે ત્યાં પરતંત્રતા ખડી,
ક્ષણ પ્રતિ પિંજરની ઘડે સળી;
ન જાણુતો કેમ ઘડાય પિંજરું,
ન જાણુતો કેમ પડાય છે તહીં .

શાહૂલવિકીરિત .

પોતાના પ્રિય તાનના વિનિમયે એકાગ્ર જેણે કર્યો,
પોતાની પરતંત્રતાય દઇ તે આલી ગઇ કન્યકા;
જે જે પિંજરની સળી હૃદયમાં ત્યાં છે ઘડાઇ રહી,
તે તે પિંજરની સળી હૃદયમાં આંહીં ઘડાતી યની.

વસન્તતિલક .

વીતી ગયો પ્રહર એ મૃદુ તાન માંહીં,
જાતું ફરી પ્રતિ-પણે ઉરતું સુકાન;

જાદુઈ પ્રેમલલકે લડવા વળાંતાં,
મૂલી રહું હૃદય નૃતન લહેરોએ કૈં.

ઉપજાતિ :

તે ઉરના ભાવ સદા પીનારો
આવે કને મિત્ર પડાવમાંથી ;
છવાયલું છે મુખ આર્દ્રતાથી
હૃમીરને દૂરથી જોઈને એ.

અનુષ્ટુપ .

મૂલનતુ ખડ્ગ ધીમેથી ખેંચી મિત્ર તાણું લઈ,
હસીને તે વહે છે કૈં મિત્રને જાગતિ દઈ.

શાદ્દલવિકીરિત .

બહાલા ! કાં તરવાર વીર પુરુષે દીધી ત્યજી આજ છે ?
આજે અન્ય જ હસ્ત કોઈ પણ તે ખેંચી લઈ કાં શકે ?
તાઈ આ સમશેર આમ ગ્રહવા જે હામ ધારી શકે,
હા ! તેને નવ સર્વ આ જગતમાં શું રાજ્ય દેવાં ઘટે !

અનુષ્ટુપ .

નિદ્રાથી જાગતો તેવો કરે તે મ્યાન ખડ્ગને,
વહે છે મેઘ શી વાણી મિત્રનો કર આંપીને :

શિખરિણી .

“ સખે ! લાઇથી તો ખડુ સમય રીસે વહી ગયો ,
 “ વસીને મેવાડે સુખથી પરદેશી પણ થયો ;
 “ ઘણાં વર્ષો જેને મુજ હૃદય ‘લાઇ’ કહી શક્યું ,
 “ હવે શું તેથીએ નિરમિત હશે રૂસાણું થવું ?

મજેદારી કાંઇ જગત પર મારે નવ રહી ,
 રહી ના કે ધન્ય જીવિત ધરવાની પણ, સખે !
 અહો તું આ મારું હૃદય સમજી કેમ શકશે ?
 ગ્રહી આ ભાવોને તુજ હૃદય સાથી ક્યમ થશે ?

હવે તારો મારો નહિ નહિ સખે ! રાહ સરખો !
 થયો આજે જૂદો મુજ હૃદયમાં કાંઇ થડકો !
 વહે આજે મારું ધગધગ થતું રક્ત સળગી ,
 પરંતુ એ જૂદો તુજ જિગરથી જ્ઞેશ સઘણો .

સખે ! તારી તો છે નજર હજી આ ખડ્ગ ઉપરે ,
 ગમે ઊંડા રક્તે તુજ હૃદયને સ્નાન કરવું ;
 સખે ! તુંને પેલી શૂરવીર તણી હાક ગમતી ,
 હજી એ સૌ ખેલો તુજ જિગરને છે રુચી રહ્યા .

કહું શું, ભાઈ ! હું મુજ હૃદયનો રાહ તુજને ?
 સખે ! આંહી કે એ અનુભવ વિના કોણ સમજ્યું ?

દિલાસો દેશે તું હૃદય કદિ તારું પિગળશે,
નહીં છાયો કિન્તુ મુજ ઉરની ઉઠે તુજ ઉરે.

મળ કહેવાની તો ગત થઈ ગઈ આજથી, સખે !
હવે આ હૈયાને જગત પર આલમ્બન ન મળે !
હવામાં ફેંકાતી નજર મમ કાંઈ નવ થહે !
વિના ટેકો ક્યાંથી જીવિત કદિ પ્રાણી ધરી શકે ?

સખે ! મેવાડે તો મુજ હૃદય આ ના ઠરી શક્યું,
મનાઈ ત્યાંથી મેં ગૃહ લાણી જવાનું નકી કર્યું ;
નિમિત્તો એ સર્વે, મુજ ગૃહ કશું ના જગતમાં,
પ્રભુ પાસે જાવા મુજ હૃદયનું વાંચિછત હતું.

ચહે છે શંભુની ઉપર યવનો એ ગિઝનવી,
હજી ક્ષત્રી સામે મહામુદ દિસે હામ ભીડતો ;
કદી ક્ષત્રીજન્મો સહન કરતો ના સુધ રહી,
નકી એ મ્લેચ્છો સૌ અણસમજી છે ખાલક હજી.

ગાહો ! કિન્તુ એવો સમય મળવો ના સહજ છે,
મહા યુદ્ધો એવાં નયન સદલાગી જ નિરખે ;
સખે ! ગંગા જેવું યવનરુધિરે સ્નાન કરવું,
અને શંભુ પાસે નિજ રુધિરનું અર્પણ થવું.

સ્વદેશી ખડ્ગો જે સુલટકરની છે મગરૂરી ;
 સખે ત્યાં તેનો છે પ્રલયઉદ્ધિ કો ઉછળવો ;
 મહાભાગી કો એ ઉદ્ધિ તણું મોજું થઈ શકે ,
 ગડેડાટોમાં એ વિરલ વિરલા ખાણે મળશે .

હુબરો સ્વપ્નોથી મુજ હૃદય ત્યાં છે ઉછળિયું ;
 મહા એ દાવામાં ચિનગી બનવા ઉત્સુક થયું ;
 સુણયું એ ત્યાંથી આ રુધિર નવ થંડું થઈ શક્યું ,
 પ્રતિ રાત્રે ચિત્રો સ્વપન મહીંએ એ જ નિરખું .

પ્રભુ નિદ્રામાંએ મુજ જીવિતનું સાર્યક કહે ,
 જહીં નિર્માયું ત્યાં મુજ રુધિર વહેવા ગતિ કરે ;
 પિતાએ બક્ષેલું ખડ્ગ મુજ આ એ જ સૂચવે ,
 વિચારો એ આવ્યે બખતર સુધાંએ કસકસે .

ન કાં ઢોળું તો હું મમ રુધિર એવી રજ મહીં ?
 આહીં જેની વિશ્વે કદર કરવા કોઈ જ નહીં !
 ન કો માડું તેમાં નહી કંઈ હશે હેતુ હરિનો ,
 અને તેમાં ઉઠે હૃદય મમ સાક્ષી પણ પૂરે .

હતું જેનું તેને મુજ રુધિર આ આ અરપવા ,
 અનૂની મ્લેચ્છોને રજપૂનપણું દું શિખવવા ;

મહા એ હોળીનો શૂરવીર મહે ખેલ કરવા ;
ખપી ત્યાં જાવાને દઢ મુજ ઉરે નિશ્ચય હતો .

લગિની માતાનું ચવન કરથો રક્ષણ થવા ,
કટાતાં ખડ્ગો ને શિથિલ કરને સર્જ કરવા ,
હુર હાથે આપે અતિ મધુર વેળા સુલટને ,
ખપી ત્યાં જાવાનો દઢ મુજ ઉરે નિશ્ચય હતો .

અહીં અત્યારે આ કુદરત તાણું પાન કરતાં ,
પ્રભુની લીલામાં હૃદય વહવી મત્ત ખનતાં ,
વિચારો ધોળાનું મુજ મગજ એ એક જ હતું ,
હતું કે આનન્દે મુજ ઉર સમાધિમય થતું .

હતો હું વૃક્ષોમાં શૂરવીર તણો નાદ સુણતો ,
હતો હું મૃત્યુનું રમણીયપણું કેં નિરખતો ;
હતો હું જ્ઞેતો આ રવિકિરણમાં ખડ્ગ ઉડતાં ,
અને દૈવી જુસ્સો ઘડઘડ થતો 'તો જિગરમાં .

અશાન્તિ, પીડા, કે કશીય પરવા કિન્તુ ન હતી ,
પ્રભુ દોરે ત્યાં આ હૃદય વળવા તત્પર હતું ;
પ્રભુ જાણે ક્યાં આ હૃદય દ્રવતું 'તું કદરતે ,
પ્રભુ જાણે શાથી સજલ મમ નેત્રો પણ હતું .

તહીં પાંખી ઉડયું ! કંઈક નજરે અમૃત ચડયું !
 પ્રભુ જાણે શાથી મુજ જિગરખ્યાલું તહીં ઢળ્યું !
 જહાંને જોવાની મુજ ઉરની દૃષ્ટિય પલટી !
 પ્રવાસીને નૌકા નવીન વળી કોઈ મળી ગઈ !

હશે શા માટે એ મુજ હૃદય આલમખ મળવો ?
 નવું જોઈ કંઈ નવીન ધળકારો ઉપડવો ?
 પ્રભુએ કાં આવું મરણસમયે અમૃત ધર્યું ?
 ન જાણું તેણે આ વહન મુજ આવું ક્યમ કર્યું ?

હતું મૃત્યુ મીઠું ! રુદન વળી ંહાલું ક્યમ થયું ?
 હશે શું નિર્માયું રુદન કરવું બાલક સમું ?
 સખે ! ભાઈ ! ક્ષત્રીનયન રડતાં તું નિરખશે !
 અરે ભોળા ! તેથી તુજ હૃદય શું લજ્જિત થશે ?

હવે હું જાણું છું , રુદન કરવું પાતક નહીં ,
 પ્રભુની વચ્ચે કાં જન્મહૃદયની ટેક ધરવી ?
 પ્રભુ જોલે ત્યારે નયન શીદને બન્ધ કરવાં ?
 અરે ! એ ઘેલાં જે પ્રણય નિરખી લજ્જિત થયાં .

હજી મૃત્યુ ંહાલું, પણ મરણમાં ના રસ હવે ,
 ભરેલાં રકતે સૌ સ્વપન મુજ હાવાં દૂર થશે ;

દિસે ખચ્યાંના આ ઘડમથલના ખેલ સઘળા,
રમે મૃત્યુમાં એ સમજણ વિનાનાં રમકડાં.

હૃદયે નિદ્રામાંએ હૃદય મુજ કે અન્ય રટશે,
મૃદુ સૌ સ્વપ્નોની મુજ હૃદયને લહાણ મળશે;
નકી નિદ્રાનું એ પ્રણયી દિલડું રાજ્ય કરતું,
અને એવું મીઠું તખત સહજે મેળવીશ હું.

અહો! ઐહાર્યોની ઉપકૃતિ તણા ભાવ મધુરા,
ન ભેનારી એવી જગત પર કે આલમ વસે;
વસે છે, જીવે છે; ગતિ પણ કરે ને મરી જતી,
ન જાણે શું જીવું? રસિક ગતિ શું? ને મરણ શું?

અહીં કિન્તુ ખીનું જગત મધુરું છે રસભર્યું,
સદા નિઃસ્વાર્થે જે હૃદય અરપીને સુખી થતું;
સખે! જેની દૃષ્ટિ લશકર હજારો વંશ કરે,
સખે! જેથી ચોદ્દા ખડગ નિજ છોડી પદ પડે.

અકેકા સૌન્દર્યે નજર કરતાં જે પિગાળતું,
અકેકી દૃષ્ટિથી જગત સઘળું આર્દ્ર કરતું,
પ્રતિ હૈયું પ્રેમે અમર બનતું અમૃત બની,
પ્રતિ વ્યક્તિ પ્રેમે હૃદય દ્રવતાં જ્યાં પ્રભુ થતી

પહેલી સપ્તિનો અનુભવ મને છે હજી સુધી,
 સખે ! જોયું આયુ હજી સુધી ઉરે ણાલક રહી ;
 સખે ! ણાલ્યાવસ્થા ગત થઈ અને મત્યુ જ મળે,
 તહીં એ શું મીઠું, મુજ હૃદય તે ખૂબ સમજે.

નથી કે પસ્તાવો ગત વય તણો આ જિગરને,
 સખે ! આ હૈયાને નવ અણુગમું વા મરણુ છે ;
 સખે ! આ હૈયાની લહરી સુખી સંતુષ્ટ સઘળી,
 બધી છે તૈયારી મરણુવશ થાવા દ્વાણુ મહીં .

નવું જોવું છે તે મુજ નયન ના જોઈ શકશે,
 જતાં મૃત્યુ પાસે અનુભવ નહીં એ રહી જશે ;
 સખે ! એ કાંટોએ મુજ જિગરમાં કે ખટકશે,
 છતાં એ કાંટાની પ્રતિ ખટક માધુર્ય ધરશે .

ન જે કે જાણે છે ઉપકૃતિ તણા ભાવ મધુરા,
 ન છે જેની પાસે કઠર કરવા સાધન જરા,
 સખે ! તેને માટે રુધિર નિજ અર્પી સળગવું,
 મળ શી છે તેમાં ? મરણુ મહીં એવા રસિક શું ?

વહાવી ંહેળાંને રુધિરમય આ વિશ્વ કરવું,
 બતાવી ણાહને શૂરવીરપણાને ભગવવું,

અરે ! વાં કંટાળી કટુ જગતથી દૂર પળવું,
સખે ! શું તેનાથી મધુતર નહીં અર્પણ થવું ?

સખે ! શસ્ત્રો ત્યાગી , જીવન વધું આશામય કરી ,

સખે ! મૃત્યુને એ મધુર ઝળકે રંગીન કરી ;

સખે ! નિઃસ્વાર્થે જે હૃદય અરપે , કે જ અરપે ,

ઇશારે તેને ના કયમ હૃદય આધીન કરવું ?

મજા એ મીઠી તો મુજ હૃદયને સ્વપ્ન સરખી ,

છતાં એ સ્વપ્નું તો મુજ જીવિતની સૌ સફલતા ;

નવું મીઠું કાંઈ મુજ નયન પીતાં પ્રતિ પળે ,

ઘડી , જે દહાડા , કે જીવિત મુજ આ , વા યુગ રહે .

પ્રભુએ અર્પેલી મધુર ચિનગી વ્યર્થ ન હશે ,

કદી કોઈથીએ કુદરત રમે ના મશકરી ;

પ્રભુની દૃષ્ટિ ના નિશક્ષણ પડી કે ન પડશે ,

પછી મારે માટે કમ. કરી જશે કાં કુદરતી ?

નવો કાંઈ યુદ્ધે મુજ હૃદય આલમ્બ ધરશે ,

નવો હેતુ કાંઈ હૃદયખલનો પ્રેરક થશે ;

નવી મીઠી મૂર્તિ મુજ હૃદય કે પૂજી મરશે ,

સખે ! ઈશે ઇચ્છ્યું નવીન કાંઈ તો તે જની જશે .

ઉપજાતિ .

આ સ્થાનની ડો નવયૌવનાએ ,
 તેની મૃદુ પ્રેમલરી નિગાહે ,
 કહી શકું ના પણ કોઇ તેણે ,
 નવીન આ સૌ શિખવ્યું મને , સખે !

આ શીર્ષ તેનું જ થઇ ચૂક્યું છે ,
 પ્રણા વિના રકત તહીં વહ્યું છે ;
 હૈયા તણું સર્વ ઢળી ગયું છે ,
 ન જીવમાં જીવ રહ્યો , હવે સખે !

હવે રચે ના યશની કથાઓ ,
 એ સૌ થયા દૂર જ ખાલ ભાવો ;
 પીતું થયું આ ઉર અન્ય લહાવો ,
 ઘટે સહ તે સુખથી કહે , સખે !

ભલે ગમે તો ઠપકો દઈ લે ,
 હસી શકે તો સુખથી હસી લે !
 પ્રેરે દયા તો જરી રોધ વા લે ,
 કહી જનારું કહી સૌ ગયું , સખે !

ન દાહ છે કે વસમો મને આ ,
 રે ! વ્યર્થ હૈયું તુજ ખાળતો ના ;

શંભુ પર છે હજી એજ શ્રદ્ધા,
ન કોઈ શ્રદ્ધા દુખણી કદી, સખે !

સદા સહુ તે સુખથી સહિ છે,
આવું સહેવું પ્રભુ સર્વદા દે;
સૌન્દર્યના સ્નેહ તણાં દુખી તે !
સુખી, ખીજાંથી વધુ કે સુખી, સખે !

સહુ સ્થળો એક જ હર્ષ આપે,
સૌ કાલનાં પ્રેમ પડાય કાપે;
અહીં તહીંના નવ લેહ પ્રેમે,
જવું અહીંથી પણ આજ ના, સખે !

પ્રભુ તણાં દર્શન જ્યાં થયાં છે,
જ્યાંથી શ્રદ્ધાયાં મૃદુ આંસુડાં છે,
જ્યાં અન્ધતાના પડદા તૂટ્યા છે,
તે કાલસ્થાનો પ્રિય પ્રેમીને, સખે !

આ કૂચ મોકુફ કરીશ આને,
આ સ્થાનમાં કાંઈ ઠરીશ આને;
હુયે મૃદુ કાંઈ ઘડીશ આને,
પ્રયાણ કાલે કરશું સુખે, સખે !

૨૭

અનુષ્ટુપ.

ખલો એ મિત્રનો ટેકો ઉલો શાન્ત હુમીરજી,
સખાની અશ્રુથી ભીની ઢળે છે કંઈ આંખડી.
મુગન્ધી વાયુની લહેરી થંડી મન્દ વહી જતી,
ચોપાસે માનવીનો કો આવે ના શ્રવણે ધ્વનિ.

સર્ગી બીજો .

નિમન્ત્રણ .

શાર્દૂલવિકીરિત .

જે વૃત્તિચિત્રગી સદા પ્રણયમાં દાવા બની મ્હાલતી ,
જેની જ્યોતિ અનેક રંગ પલટી લાલો પ્રસારી રહી ,
જેની ઉજવલતા યથાર્થ સઘળે સમ્બન્ધ જોડી વહે ,
તે વૃત્તિ ચિત્રગી તણી મધુરતા આ બીન ગાતું રહે .

અનુષ્ટુપ .

ચાલતા સૈન્યને આજે ત્યાંનું ત્યાં ફરી રોકવા ,
દુઃખી કૈં મિત્ર ચોદ્ધાનો ગયેલો છે પડાવમાં .

ઉપજાતિ .

અકારણે જે ઉરને ગમેલો ,
હૈયા તણાં તખ્ત પરે રહેલો ,
તે મૂર્તિમાં મગ્ન હુમોર ધાતો ,
બને ફરી સુન્દરનો ચિતારો .

તે નેત્ર ન તે મુખની સુરેખા ,
ભાવો સહુ જે હૃદયે ઘડેલા ,
પ્રત્યેક તે છાપ ઉઠી રહી ઉરે ,
પ્રત્યેકમાં સાધી રહ્યો સમાધિ .

વૃક્ષો , લતા , પુષ્પ , સમીર , વારિ ,
વિશાલ ભૂરૂં નલ જે જુમી રહ્યું ,
આ વિશ્વ આખું બનતું પ્રવાહી ,
સ્વોકારવા છાપ ઉદાર સર્વ તે .

વસન્તતિલકા .

પ્રહ્લાંડ પ્રેમી નિરખે પ્રિય વસ્તુ માંહીં ,
પ્રહ્લાંડહર્મ્ય તણી એક જ પ્રેમ આવી ;
તાણું ઊંડા ઉરનું એક જ ખોલતામાં
ભાગોળ વિશ્વ તણી સર્વ તૂટી પડે છે .

શાર્ફલવિક્રીડિત .

પૂરો વિશ્વ તણો મહાન રસ ડો જે નેત્ર પામી શક્યાં ,
તેને નેત્ર તણા સહુય રસમાં છૂટી સદા મહાલવા ;
જે હૃદયે સઘણુંય વીરરસમાં રેડ્યું હતું રકતને ,
તેને આ કરુણા તણા જલધિને બધું તળે સ્હેલ છે .

હરિણી .

સફલ ઘડોઓ આવી કિન્તુ અનેક ન સાંપડે ,
 અમર બનવા આવું પૂરું સુધા ન મળી શકે ;
 તરુણ પ્રણયી ! તારે માટે હજી જરી દીર્ઘતા ,
 તુજ હૃદયમાં આવી લહેરી ધરે સ્થિરતા જરા .

અનુષ્ટુપ .

પરન્તુ કોણ છે ઊભું સામે ટેકરી ઉપરે ?
 આકૃતિ દૂરની એ કે જુદા ભાવ ઉરે ધરે .

ઉપજતિ .

પાષાણની કોઈ શિલા પડી ત્યાં ,
 પાસે પડ્યા કંટક ચોરના છે ;
 અહીં તહીં પિંજર હાડકાનાં ,
 પડી રહ્યાં કેંક પશુ તણાં છે .

વૃક્ષો પરે લાલ ત્રિશૂળ ભાસે ,
 સિન્દૂરના સર્પ દિસે વળી કે ;
 નીચે સૂકાં જેતરના પંથારા ;
 કને જ મોટો પટ દ્વાર ભૂમિનો .

અનુબંધ .

કરે ત્યાં ડાકિયાં છાનું ક્યારનું મુખ શ્યામ તે,
અને એ લાલ આંખો કે અંગારા સરખી ઝગે .

ઉપજાતિ .

લાંબી સિસોટી તહીંથી મુણાતી ;
સામી સિસોટી દૂરથીય થાતી ;
પક્ષીય સા ચૂપ થતાં ઘડીક,
વાયુ વહે છે ફરી શાન્ત શાન્ત .

અનુબંધ .

સમળી કોઈ ત્યાં ઉડે લાંબી ચીસ કરી કરી ;
લાગતાં તીર પાંખે કો સામા તીર પરે પડી .

માલિની .

સરસ શુકન જોઈ આદમી તે હસે છે,
નયન કરી ધશારો કોઈને તે ખતાવે ;
કુદરત પણ એથી લાજતી કે દિસે છે,
રવિ ઉપર છવાતી વાદળી એક ડાળી .

સરસ સૂચવે છે એક બીજી સિસોટી,
ખળભળી તહીં ઉઠે ભીતની એક ટોળી ;

ઝળહળ ઝળકંતાં તીરના કેં ફળાંઓ ,
સરતટ પર ચારે બાબુથી દોડી આવે .

ઉપજાતિ .

શું વાદળીના કટકા થઇને ,
ઉપાડતા વિદ્યુત દોડી આવે !
પાષાણુ વા આ ગિરિશૃંગના સૌ ;
વર્ષાવતા હિમનું આપટું શું ?

અનુષ્ટુપ .

દોડતા આવતા ભીલો વીંટી લેઇ હુમીરને ,
બોલતા ધૂમ પાડીને, “ મૂકી દે હથિયારને . ”

શાદ્દલવિકીરિત .

જે લોકો પશુઓ શરીરબળને પ્રાધાન્ય આપી જીવે ,
જેઓ આજીવિકા મહીં જ સઘળું આ જિંદગીનું ગણે ,
પોતાનું સ્થૂલ પોષતાં હૃદય જે પોષ્યું ગણે વિશ્વને ,
ઠાંકી સ્વાર્થ વડે સદા નયનને જે આયુ પૂરું કરે .

તેઓ રાક્ષસ અન્યનું જ ઝુંટવી ખાતાં સદા રીઝતા ,
પોતાના વ્યવહારની સફલતા તેમાં જ તે માનતા ;

તેનાં આજીવિકા મહીં જ નયનો પૂરાં શકે છે ઠરી ;
તે ઉચ્છિષ્ટ પદાર્થને જ પ્રથમે તે આંખ નિહાળતી .

ભાવો અન્ય મહીં કહી નયન એ ના ના ઉડે આંધળાં ,
એવા પામર જીવડા જગત આ બેઠ કહી ના શક્યા ;
નીતિમાર્ગ ત્યજી રહે હૃદય એ આજીવિકા પામવા ,
તેની પ્રાપ્તિ પછી સદાય સહેજે નીતિય તે પાળતા .

તેને જીવિત રક્ષવાથી અધિકી ના ના અપેક્ષા કરી ,
તેથી ઠાર્ય પરાર્થનાં ચલવવા પામ્યા બલે કે નથી ;
નિન્દા વા સ્તુતિથીય તે હૃદયના તારે નહીં ઠમ્પતા ,
એા હો ! આ અસુરો હજી જડ થકી થોડા જ કે છેવડ્યા .

જ્યારે આ જડનાં કઠિન પશુઓ ઘેરાઈ જતાં કહી ,
જ્યારે શ્રાર્ય તણા મહાન કરમાં આવી જતાં કોઈ દી ;
ત્યારે તે શકતાં સમાન બલને નાસી જતાં દાખવી ,
શ્રી પાસે નિજ એ પરાક્રમ તણી 'લાઘા કરે છે વળી .

તેઓના દૃઢ શ્યામ સૌ અવયવે એ સ્થૂલ લોહી વહે,
તેનાં બાલક કેક દીર્ઘ યુગથી એ રકત પામ્યાં કરે ;
તેની દેવીય માંસ ને રુધિરમાં તૃપ્તિ સદા માનતી ,
જેને એ તલવાર બાલક તણું લોહી કુણું હોમતી .

ઉપજાતિ

ક્ષત્રી હલો આ રણુવીર આંહી' ,
 નેત્રો ઠરી ત્યાં મુજ જાય છે ;
 ન તાર તૂટ્યો હૃદય પ્રેમનો છે ,
 હૃદય ખડ્ગે કર એ ઠર્યો છે .

ક્ષત્રીત્વને જીવન માનનારું ,
 પરાર્થમાં ખડ્ગ ઉપાડનારું ;
 પ્રહ્લાંડનું વિક્રમ ધારનારું ,
 નસેનસે રકત વહી રહ્યું છે .

જે વિષ્ણુના ખાડુ થકી વહેલું ,
 ઉદાત્તવૃત્તિ ગૃહી ઉતરેલું ;
 જેને સુધા ચંદ્ર થકી મળેલું ,
 તે રકતનું ભૂષણ આ દિસે કે .

કે ધૈર્યના ઉચ્ચ મહાન સિન્ધુ ,
 શાન્તિ તણા કે દૃઢ પહાડ મેરૂ ;
 વા હર્ષના કે સ્થિર કેન્દ્ર જેવું ,
 હૈયું દિસે કે યુગથી ઘડેલું .

એ વૃત્તિને ધારી રહેલ અંગો ,
 એ ભાવને દાખવતાં દિસે છે ;
 એ ધૈર્ય એનું સ્મિત એ હસે છે .
 વીરત્વમાં વીર દિસે તરતો .

આ સિંહ જે જાતિથી ઉતરેલો ,
 જે લબ્યતામાં જ સદા વસેલો ;
 તેમાંય જૂદો જ કંઈ વેટીલો ,
 પિછાન તે આકૃતિ સર્વ આપે .

તે અંગનાં ભૂષણ શસ્ત્ર સર્વે ,
 તે કન્યકાના ઉરમાં વસ્ત્યાં છે ;
 આ ભીલની લાલચ છે ખન્યાં છે ,
 આશ્ચર્ય કે છે જ નવું નહીં એ .

સૌ ભિન્ન વૃત્તિ-સહુ ભિન્ન દૃષ્ટિ ,
 ભંચા નીચા કૈક અનેક હેતુ ;
 પ્રહ્લાંડના ચક્રની ભિન્નતાને ,
 સૌન્દર્યનો મોહ સમાન કંઈ .

અનુષ્ટુપ.

સાંભળી ખોલ એ તીખો ' મૂકી દે હથિયારને ,'
ફરી કે' જાય છે જૂઠું લોહી એ મુખ ઉપરે .

વઃન્તતિલકા.

એ જાય હસ્ત ઉપડી નિજ ખડ્ગમૂઠે ,
એ વીજળી ધગધગી કુક્રવાટ દે છે ;
એ ખડ્ગખિંબ ધૂજતા જલમાં છવાતાં ,
અંગારથી ધખધખ્યું સર એ દિસે છે .

શું આજ ક્ષત્રી પર પામર આમ આવ્યા ?
શું એક સિંહ પર વાનર લાખ કાવ્યા ?
એ યોધનું વદન એ જ વિચાર ખોલે ,
એ યોધનાં નયન એ જ હસી રહ્યાં છે .

વીરવથી પુલકતાં સહુ અંગ અંગો ,
એ ખેલવા રમત તત્પર હર્ષ સાથે ;
જ્યાં જ્યાં પરાક્રમ તણે પ્રિય સાદ થાતો ,
ત્યાં સજ્જ છે હૃદય વીર તણું સદાએ .

અનુષ્ટુપ.

ક્ષણમાં રકત એ ઊનું હૈયામાં ધગતું હતું ,
ક્ષણમાં શાન્ત જૂઠું કૈં એ હૈયે દ્રવતું બન્યું .

શિખરિણી.

અહો ! એ કે જેણે નિજ હૃદયનું અર્પણ કર્યું ,
હૃદ્યું મીઠી લૂટે નિજ હૃદય જેણે પલકમાં ?
છળી એ જાગે છે ફરી નયનને આર્દ્ર કરતી ,
વહે પાછી લહેરી સદય અનિલે એ શઠ ભરી.

વસન્તતિલકા.

નિઃસ્વાર્થ ક્યાં હૃદયઅર્પણ એ રસીલું ?
ક્યાં મોહનિ સભર એ દરિયાવ જેવી ?
ખાલાની એ રસિક ક્યાં ઉપકારવૃત્તિ ?
ક્યાં ઉચ્ચ એ જિગરતખતની ખાદશાહી ?
આ ક્યાં શરીરપરનુંય લૂટી જનારા ,
વિશ્વે સદા અધમ આમ જ ધૂમનારા ;

અન્ધાર આ જગતનો હૃદયે પીનારા ?
આવો વિરોધ નિરખી નયનો હસે એ .

ખુલ્લી થઈ અમકતી અસિ હાસ્ય આપે ,
ને મ્યાન ખડ્ગ કરવા કર એ વળે છે ;
છોડી દઈ કમરબન્ધ અને અસિને ,
બહાલું દરેક હથિયાર નીચે ધરે છે .

જેનો સ્વભાવ નવ પીઠ બતાવવાનો ,
જેનો સ્વભાવ નવ શીષ્ય નમાવવાનો ;
તે પ્રેમથી હૃદય મીઠુ થઈ જઈને ,
હા ! નોતરે સહુય આયુધ લેઈ જવા !

ખાલાની મુગ્ધ રતિને ધરનાર હૈયે ,
જાહુઈ એ રસભરી છળીની સ્મૃતિમાં ;
જે દૃષ્ટિ છે સખલ સર્વ ખચાવવાને ,
તે નોતરે સહુય આયુધ લેઈ જવા !

જે ખડ્ગનો અસુર ત્રાસ ધરી ધૂળે છે ,
જે ખડ્ગનો સુર સહુ ઉપકાર ગાતા ;

તેનો જે ખાલપણનો ત્યજી મિત્ર તેને,
આજે કૃપા અવર યાચતી આ ઠરે છે !

જે આં પ્રવાસ તણી અર્પણની ઘડીમાં,
સંસારસંપદની પુણ્ય કૃતાર્થતા છે ;
તેથી વિમુખ હતભાગી ઉરો નિહાળી,
હૈયું મહાન હસતાં અનુકમ્પતું છે .

એ યોધતું હૃદય છે વહને પડ્યું છે,
એ મૂઠ્ઠા કાંઈ ફરકી હસવા ચડે છે ;
ભીલો ભણી નયન શાન્ત રસાલ ચોટે,
ઉચ્ચાર કાંઈ કરતું મુખ એ દિસે છે .

શાદ્દલવિક્રીડિત .

“ આહો ! કેા સદ્ભાગ્ય આજ તમને લાવ્યું ઉપાડી અહીં !
એ ભોળા મુજ ભાઈઓ ! હરખલે સૌ આજ ફાવી જઈ !
ગોહલો શુભવા કદીય તમને ના ના પ્રસંગો મળ્યા !
ક્ષત્રીના સમશેરને નિરખવા ના કાળ આ યોગ્ય વા !
આજે કેા ધતિહાસનો દિવસ આ મહોટો તમે માનજો,
ક્ષત્રીનાં હથિયાર આમ મળતાં ફૂલાઈ ના ના જલો ;

આવાં સાહસથી હવે જીવિતને દૂરે સદા રાખજે,
લોખાં! લૂટ મહીં હવે અનુભવી કાંઈ વધારે થજે.

અત્યારે તલવારથી રુધિરને ઇચ્છા નહીં ઢોળવા,
કે પ્રાણી પર આજ કૈં ઉપડવા નારાજ છે હસ્ત આ,
મારા ખડ્ગવતી જીવાડી શકું તો ઇચ્છા જ જીવાડવા,
આ લોહી સઘળુંય ત્યાં હૃદય આ તૈયાર છે અર્પવા.

આ હોમાઈ જતી જહાં પ્રતિપણે મૃત્યુ તણા મ્હોં મહીં,
તેને પોષણુ આપવા અમર કે મીડી વહે વીરડી ;
તેનું પાન કરી અહીં હૃદય આ આજે હતું મહાલતું,
કોઈનેય ખગ્રાવવા મગજ આ વિચાર છે ઘોળતું.

આ મારી તલવાર, આ હૃદયનું વીરત્વ ને શોર્ય આ,
ને ક્ષત્રીવટના પરાક્રમ તણી ચાત્રી જતી નીક આ ;
તે સાથી ઉર માત્રથી જગતને જે કે ખગ્રાવી શકે,
તેમાં પૂર્ણ વિશેષ કાંઈ પ્રભુતા દૈવત્વ કાંઈ દિસે.

ભાઈ! આ સમશેરથી નવીન કૈં શીખાય તો શીખજે,
હા! તેના ઉપયોગમાં તમ ઉરે કાંઈ વિશાળાં થજે ;
ક્ષત્રીની પ્રિય જ્ઞેગણી ગૃહ મહીં રાખી સદા પૂજજે,
ને આ ખડ્ગ ઉપાડવા હૃદયથી કૈં કેળવાતા થજે.”

અનુબંધ ૫.

વેગડો લીલનો રાજા આવે પાસ હુમીરની ,
 વૃદ્ધ એ આકૃતિ ભાસે જૂદી કેં સહુ લીલથી .

ઉપજ્ઞાતિ.

મૂછો અને શીષ સહુ રૂપેરી
 કેં પ્રોઠ , કેં ગંભીર, શાન્ત ભસે ;
 તોફાન કેના મુખમાં લિસોટા
 વાતો સહે છે ગત કૂરતાની

છે કાળથી પાઠ કંઈક લીધો
 છે મૃત્યુમાં આંખ હવે ઠરેલી ;
 છે કૂર પ્યાલો બહુએ પીધેલો ,
 પીવા હવે તે થઈ કેં અરુચિ .

તોફાનમાં સર્વ વીતેલ આયુ
 વીતી ગયું સ્થૂલ જ પોષવામાં ;
 કાળે કર્યો છે પણ કેં ઘસારો
 હુઆ પરે કોમળતા તણા એ .

કે કાલથી અલિપ્તા બળવી,
 નીકો કઈ રક્ત તણી વહાવી,
 જે કચુ તે સહુ પૂર્ણ કીધું,
 તૃપ્તિ તણું રાજ્ય દિસે લીધેલું.

સૌ ભિન્ન વૃત્તિ, સહુ ભિન્ન દૃષ્ટિ
 ભંચી નીચી કેક ગતિ જનોની ;
 સંસારના ચક્રની ઉગ્રતાએ,
 તૃપ્તિ પછી શાન્ત ઉદાર થાતી .

ટોળી તણું રાજ્ય ચલાવવાને
 ધીમે ધીમે નાયક એ થયો તેો ;
 કે ઉચ્ચતાહીન સ્વભાવ કોઈ
 સત્તા તણું તખ્ત સ્વીકારતું ના .

લૂટે જ છે ઉત્કટ અંગ કીધાં,
 લૂટે જ અંગો દૃઢ છે રહેલાં ;
 ના કે હમ્મુ રક્ત વિના રુચે છે,
 લૂટે હમ્મુ તત્પર હસ્ત એ છે .

કિન્તુ બલે જે કંઈ પ્રાપ્ત થાતું,
 તેમાં હતો એ સ્થિર ભાવ કીધો ;
 વિના પ્રયાસે મળતું હતું જે,
 કે ભાવ કે લોભ થતો ન તેમાં .

હતો વળી આશ્રમધારી કાંઈ,
 બહાલાં હતાં એ ઉરને થયાં કે ;
 જે કે મળે આશ્રમને નિવાસે,
 આનન્દ તેને મળતો હતો તે .

પ્યારો હતો તે ઉરને અતિથિ,
 તેને સદા આદર આપતો તે ;
 એ વળ હૈયું તહીં આર્દ્ર થાતું,
 ને આર્દ્રતા એ રુચતી હતી કે .

જે કોઈ તેના બલને સપાટે
 સામે થઈ ટક્કર ઝીલતું 'તું' ;
 વા કોઈ તેને સપડાવતું 'તું',
 તેના ભણી માનતી દૃષ્ટિ થાતી .

શોભાવતું જે હુચિયાર તેને
ખાહેશથી તે કરતો અતિથિ ;
સમાન ભાવો જરી સ્પર્શતામાં ,
પ્રીતિ તણી જન્યત જ્યોતિ થાતી .

વસન્તતિલકા.

જે શાન્તિથી દૃઢ તહીં રજપૂત ઉભો ,
વીરત્વનો મુખ પરે સ્થિર વાસ જે છે ;
જે ઉચ્ચ શક્તિ રૂઢિરે વહુતી દિસે છે ,
તે વેગડો સહુય જોઈ શક્યો હતો કેં .

પોતા સમા અપટના કરનાર સામે ,
જે ખેતમાઈ મુખ દાખવતું હતું એ ;
જે શૌર્ય ધૈર્ય હૃદયે અળકી ઉઠ્યાં 'તાં ,
તે નેત્ર એ સહુય જોઈ શક્યાં હતાં કેં .

જે સિદ્ધ ખોલ સ્મિતથી જ યુવાન ખાલ્યો ,
ઉત્કૃષ્ટતા હૃદયની સમજ્યો તહીં કેં ;
જે ભાવથી ખડગ ભૂમિ પરે ધર્યું 'તું ,
તેમાં શક્યો નિરખી એ ઉરનો પ્રભાવ .

માહાત્મ્ય જે નિજ કરે વસતું હતું, તે
જે મેળવી નિપુણતા ખડુ વર્ષ વીત્યે ;
તેને હતો ઉચિત ઠાળ નિરૂપવાને ,
આ એકથી જ બલને અજમાવવામાં .

ન્યારે પરન્તુ હથિયાર ત્યજી ઉભો તે ,
તે નોતર્યો ભૂખણુ સર્વ ઉતારી લેવા ;
તે તો પ્રેસંગ તહીંથી જ રહ્યો હતો ના ,
વીત્યો હતો સમય ખડુગ ઉપાડવાનો .

જેમાં હતું હૃદયશૌર્ય સજ્જવાનું ,
હૈયે હતું નવીન ન્યાં ઠંઠ શીખવાનું ;
ભાસ્યાં સહુ ભૂખણુ યત્ન વિના મગ્યાં તે ,
એ લટમાં દશીય લિજ્જત ના રહી ' તી .

કો માનવીજીવન ખાતર પ્રેમ અર્થે ,
છે યોગ્ય રક્ત મહીં ખડુગ અખોળવાનું ;
એવી જ એક દૃઢતા ઉપરે ઉભો જે ,
તેને જ યોગ્ય સહુ એ હથિયાર ભાસ્યાં !

ભીલો તણો લૂટ મહીં સરદાર યાતાં ,
ભાસ્યો થતો અતિથિને પણ લૂટનારો ;
ને ઉચ્ચસ્થાન ઉરથી વિહરી શકાયું ,
ત્યાંથી ગમે ન પડવું કદિ કોઈને એ .

અનુક્રુપ .

વળી જે આંખની મીઠે ના ના ભીલ સહી શકે ,
હસ્ત એ અંગની સામે શી રીતે ઉપડી શકે ?

શાર્દૂલવિક્રીડિત .

કાંઈ આર્દ્ર થતો હવે હૃદયથી એ ભીલ નીચે નમે ,
લેઈ ભૂષણ અસ્ત્ર શસ્ત્ર સઘણાં દેતો ફરી યોધને ;
જેને લેઈ જવા નિમન્ત્રણ હતું આભૂષણો સર્વ એ ,
તે આમન્ત્રણ આપતો હુમીરને થાવા અતિથિ ગૃહે .

શિખરિણી .

“ નહીં આજે માઝ પતિત ઘર શું પાવન થશે ?
પ્રવાસી આવાનું પૂજન કરી કાં ભીલ ન શકે ?
અહો શૂરા ! આજે ઘટિત નવ આ સ્થાન તજવું ,
અમો આવાને એ ઘટિત નવ ઠેલી વહી જવું .

દિવાળીના જેવો અમ નગરમાં ઉત્સવ થશે ,
 અમારા ભીલોને સ્વપૂત તણાં દર્શન થશે ;
 પ્રવાસીનો આંહી જરૂર કંઈ થાકે ઉતરશે ,
 વિસામા માટે એ કયમ ન મુજ ઘેરે અટકશે ?

અનુકૃપ .

હવે તો આજ મધ્યાહને ધોમ આ તડકો ધખ્યો ,
 આજ તો દૂર આંહીથી જવાનું નવ નામ લ્યો.”

ઉપજાતિ .

સાનન્દ આશ્ચર્ય હમીર ઉભો ,
 એ ભીલના ભાવ નિહાળતો કે ;
 એ લૂટનારા પર આર્દ્ર હૈયું ,
 સ્નેહે ભર્યું કાંઈ વડી સહ્યું છે.

તે ભીલને કાંઈ વિશેષ જોવા ,
 આત્મકૃપ છે નેત્ર મહીં તરનું ;
 તે સ્થાનને કાંઈ વિશેષ જોવા ,
 મોણું વહે છે હૃદયે કુદનું .

તે સિન્ધુમાં તે તરતી છળીલી ,
 મુકતાલરી ઉઘડી છીપલી શી ;
 જ્યોત્સ્ના મહીં વિદ્યુતના પ્રકાશે ,
 તે યોધ પ્રેમે દ્રવતો રહે છે ,

જે ઘાટમાં એ લલના નિહાળી ,
 તે ઘાટ પાસે જ હજુર રહેશે ;
 ન યોધને કેં જ ત્વરા જવાની ,
 તે સ્થાનમાં કાં નવ ઠેરશે તે ?

તે સ્વર્ગ, તે સુન્દરના પ્રદેશો ,
 તે પ્રેમભીની દિસતી લતાઓ ;
 પ્રત્યેક જ્યાં પર્ણુ દિસે રસીલું,
 ત્યાં પ્રેમીને સ્વલ્પ ક્ષણો યુગો એ.

છે નેત્ર ભીલે , ઉર કામિનીમાં ,
 છે જાત્રતિ કાંઈ સુપુષ્પિ જેવી ;
 યત્ને કરી ચેતન મેળવીને ,
 હુમીર સત્કાર સ્વીકારી લે છે.

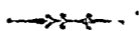
શાહુલવિક્રીડિત .

“ હું તો મૃત્યુ તણો મુસાફર બની દોરાઈ જતનાર છું ,
 એ મીઠો દિન આજથી જ નજરે પ્રેમે જ જોનાર છું ;
 ત્યાં વા જ્યાં લઈ જાય ભાવિ મુજને ત્યાં ના અરુચિ મને ,
 કોઈ એક દિશા પરે નયન આ ના ઠરવાનાં મને .
 આ મારા સમશેરનો સમય તો છે દૂર કાંઈ હવુ ,
 આવું આસ્થળ છોડવા હૃદયને ના કું ત્વરા છે હવુ ;
 ભાઈ ! હું સુખથી ઠરીશ સ્થિરતા આને તમારી સહે ,
 જોતાં ભીલ તણી વિચિત્ર નગરી આનન્દ થાશે મને .

અનુકૃપ .

ઠેલશે મૃત્યુમાં એ ના સ્નેહી આદર સ્નેહનો ,
 નિર્ગુણી હું સમાને તો કાળનો હોય લોભ શો ?

સર્ગ ૩.

મિજમાની.

શાહૂલવિકીડિત .

જે જે ઉત્સવની મહાન ઘડીઓ દેવો કરે દૈત્યને-
 ન્યાંન્યાં સંકુલતા ત્યજી જગ ગ્રહે એકાગ્ર આચારને-
 જેથી સંગતિ-સંપ-પ્રેમ તરફે જાતું વળી માનવી-
 તે તે ઉત્સવની મહાન ઘડીઓ આ ખીન ગાળે સ્મરી.

અતુલુપ .

સ્વીકારી નોતરું જાતો પડાવે ફરી યોધ એ ,
 થાપડી અશ્વને હેતે તંબુ ખહાર જરા ઉલે .

ઉપજાતિ .

હુકા તણી ત્યાં વરદી અપાતી ,
 હજી કસુઓ ગણણી મહીં છે ;

પાસે પડી નાબુઠ થેખડી ટે-
જેમાં ઝરે લાલ અડીણુ ધીમે .

વસન્તતિલકા .

એ મિત્ર શૌર્ય રજપૂત તણો ઠસુખો-
જે છે સદાય હરકંઠ મહીં વસેલો-
જેની સુકીર્તિ હુબુ ક્ષત્રીસહે ગવાતી-
તેનો નવો જ હુબુ ભક્ત હુમીર થાતો .

જેને બુવાની મહીં વૃદ્ધ થવું ગમ્યું છે ,
જેને રણે રુધિર સર્વ જ અર્પવું છે ;
તે મિત્રની નવીન અંજલીઓ મહીં છે ,
એ કૂટતી જ નિજ મૂછ મુખે ઝખાળે .

માલિની .

બખતર ઉતરાવી સ્વસ્થ એ થોઘ થાતો,
હૃદય ફરી મધુર સ્વપ્ન માંહીં પડે છે ;
નિજ ઉર વસનારી તે જ ને તે જ વાતો ,
ફરી ફરી ફરી પ્રેમે મિત્ર સાથે ઠરે છે .

*

*

*

અનુબંધ .

વેગડો જાય છે પાછો પોતાના ગઠમાં અને
કિલ્લા ને ગામ માંડેથી ઝોલાવે સહુ ભીલને

ઉપજાતિ .

તે રાત્રીએ ભોજન સાથ લેવા
સૌ ભીલને સ્નેહથી નોતરે તે ;
આજ્ઞા કરે છે શણુગારવાને
કિલ્લો અને ગામ ઉતાવળેથી .

દોડી ગયા ભીલ અહીં તહીં સૌ
ને ગામમાં વાત હજાર ફેલી ;
શોભાવવાને નિજ હાટડાં ગૂંહા
લાગી ગયાં છે સહુ કાર્ય માંહીં.

હુકકો લઈ હાથ માંહીં રૂપેરી
હુર્વે ફરે નાયક ભીલનો ત્યાં ;
સંધ્યા તણી રાહ નિહાળતો કેં
ઐત્સુક્યથી સૂર્યભણી જુવે છે.

મન્દાકાન્તા .

ધીમે ધીમે કિરણ રવિનાં કાંઠ પીળાશ ધારે ,
થંડી થાતી અનિલ લહરી બાગમાં શાન્ત ચાલે ;
લાંબી પાંખો કરી કરી શુકો ખાય છે કૈં બગાસાં ,
છાયા છોડી ગગન ફરવા થાય છે શાહ મીઠા.

નિદ્રામાંથી ઉઠી ઉઠી હવે જોડીએ લાખ ઉડે
ને અચ્ચાંને ચળ કરી હજી અંચુથી કે સુવારે ;
કુન્જમાં તો ખુલખુલ તણાં ગીત ફેલાઈ બતાં
ને નહાનાં એ ઉદર પણ સૌ કાંઠ માગે ફરીથી.

ઉપેન્દ્રવજ્ર .

જે અર્પતો સૂર્ય ઉઠી સહુ ને,
તેનું જ તે અર્પી સુવા ઢળે છે ;
ઉત્સાહ જે જન્મ થતાં જ દે તો
ઉત્સાહ તે મૃત્યુ થતાંય દે છે .

મન્દાકાન્તા .

ધીમે ધીમે ગગન પડદે લાલ ભૂકી છવાતી ,
હૂંપ્યો ગોળો મળહળ થતો પંખીડાંને ગવારી ;

સૂતો ભાનુ પણ હજી તરૂં ગીત ગાતાં સહુ છે ,
વિહંગોને હજી રવિ તણું તાન લાગી રહ્યું છે .

અર્પે હાવાં નવીન મધુરૂં અષ્ટમીનો શશિ આ ,
છેલ્લાં કૂણાં રવિકિરણને ગાંખવા અભ્ર આવી ;
મીઠી થંડી શિશિર ઋતુની વાયુની લહેર બહેતી ,
પુષ્પો સૂતાં, તરુ સુધ જતાં, પક્ષીઓ શાન્ત થાતાં .

અનુષ્ટુપ.

રૂપેરી કે મશાલો ત્યાં ચોગાને સળગી ઉઠે ,
દીવાની હાર લાંબી કે વાતો તારકથી કરે .

ઉપજાતિ.

હુમીરજીને લઈ આવવાને
ચાલ્યું હવે મંડલ આ ઘજરે ;
દૈ દોલ ત્રાંસાં શરણાઈ વાગે ,
અશ્વો કુદે ભીલ તણા અગાડી .
વચ્ચે જ સૌરાષ્ટ્ર તણા કુદંતા
દોરાઈ બે કુંતલ અશ્વ ચાલે ;

ઠાઠાં સુનેરી ચળકે મશાલે
ને ઘાંસીએ વૃદ્ધરીએ ઝણેણે .

અનુક્રમ.

ટાઠી કેા ઘોડલી માથે ધીમેથી ગઢવી ચડે ,
સામેયાના મુખીની તે આકૃતિ પુળકે સ્મિતે .

વૃદ્ધ છે પુષ્ટ છે અંગો-તીખી આંખ છતાં હુણ
સંસારી લેખડો સામે સજ્જ છે લડવા નકી .

ઉપજાતિ.

ક્ષત્રી મહીં જન્મ યદ્રી વસેલો-
ક્ષત્રીં તણા અગ્નથી ઉછરેલો-
ક્ષત્રી તણાં યુદ્ધ મહીં રમેલો-
સૌ રીતિએ ક્ષત્રીની જાણુતો આ.

શાહુલવિકીડિત.

દોરી નાયકને ગૃહે નિજ ઠરે એ દોરનારો હતો ,
લૂટારા ગૃહને અમીર ગૃહશુ' એ રાખનારો હતો ;
પોતાના સરદારની સ્થિતિ ણધે સંભાળનારો હતો ,
સાચા ચારણુજેમ અચળ અને ઉત્સાહી ડાહ્યા હતો .

ઉપમતિ.

તંબુ કને તે ઉતરી પડે છે,
તંબુ મહીં તે પગલું ભરે છે,
ગાદી પરે જોઈ હુમીરજીને
વખાણુ તેનાં લલકારતો તે:-*

સોરઠા.

“ જો જાણુત તુજ હાથ સાચાં મોતી વાવશે
વવરાવત દી રાત તો તુંને ! દેખાળદે ! +

* રિયાજને અનુસરી ગઢવી મળતી વખતે હુમીરજીની તહીં પણ તેના વડીલોની કીર્તિ નીચે પ્રગણે. ગાય છે.

+ એવી કથા છે કે દેખાળદે ગોહુલ એક દિવસ પોતાના દેશમાં ફરતાં કોઈ ચારણને એક જ બળદથી વાવણી કરતો જુએ છે. પ્રશ્ન થાય છે—“ એક જ બળદ પર આટલો જુલમ શા માટે ? ” કડક ઉત્તર મળે છે—“ બહુ દયાળુ તું હોય તો ખીજો બળદ તું જ થઈ જા.” કાંઈ પણ ખોલ્યા વિના દેખાળદે પોતાને ખભે ધુસરી મૂકે છે અને બળદ સાથે કામ કરવા લાગે છે. ખીજો બળદ મગાવી લે છે, તે આવી પ્હોંચતાં ચારણને આપી ગોહુલ પોતાના નગરમાં જાય છે.

કાપણીનો સમય આવે છે ત્યારે જોઈલા ચાસ દેખાળદેએ વવરાવ્યા હતા તેમાં અનાજ પાકવાને બદલે સાચાં મોતી નીકળી આવે છે. એવું આશ્ચર્ય બનતાં ઉપલા સોરઠાની મતલબતું ચારણ પોતાના રાજ પાસે જઈ કહે છે.

ખળખળ મીઠું ખીર ગોમલ આંગળીએ વહ્યું !
શોષી આપ શરીર ચારણ પોષ્યો ગોહિલે ! §

અંબરતું દઈ દાન જલઅંબર સાંગે ધર્યાં !
જેવા તેને લાણુ હિલો થ'લી આલમાં ! †
સાંજ અમિત ઉદાર દેતો દાન દુકાળમાં,
સાપ સુવર્ણી હાર જેનો ઠર અડતાં બન્યો ! *
ખેતર વાવી રેત ! ઉગ્યાં તુંબાં સામટાં !
તેમાં ઘઉંની રેલ સોનક લકત તણે ખળે ! " +

§ નિર્જન વનમાં કેટલાક દિવસ દ્રાઘ ચારણ સાથે ગાળવાતું બનતાં ગોમલજી ગોહિલે પોતાની આંગળી ધરણી ચારણતું પોપણુ ક્યું હતું.

† જેની યાચના થાય તે આપી દેવાની ટેકવાળા સાંગાજીએ એક દિવસ સ્નાન કરતાં બધાં વસ્ત્ર કોઈને આપી દીધાં. નદીમાં નગ્ન ખેસી રહેવું પડ્યું. તેટલામાં દ્રાઘ મેમાનો આવે છે અને હાથ ઝાડી બહાર તાણી લે છે. બિચોરી વસ્ત્ર શરીરપર વિટાયું દિસે છે. ખીલું વસ્ત્ર ખુરે છે એટલે પેલું જલાંબર જગ થઈ જઈ જગમાં ભળી જાય છે.

* દુકાળમાં એક દિવસ ધરમાં કાંઈ જ ખાનાતું ન હતું ત્યારે સાંજને ત્યાં કેટલાક ચારણો મેમાન થાય છે. આપઘાત કરવાનો મનમાં સોલો ઉઠે છે, એટલામાં એક સરખ બાજરીની કોડીમાં જતો દેખાય છે. સાંજ તેમાં હાથ નાંખે છે. તે એક સોનાનો હાર હાથમાં આવે છે.

+ સોનકજી ગોહિલ મહાન લકત હતો. એક દિવસ ઘઉંનું ગાડું ભરી ખેતરે વાવવા જતો હતો. માર્ગમાં સાંધુની એક મંડળા મળે છે તેને

અનુષ્ટુપ.

ગઢવીને બથે લેટી મળે ચોધ ઉભો થઈ,
બારોટે હસ્ત જોડીને ચાલવા વિનતી કરી.

ઉપજાતિ.

બારોટજીને નિજ દેઠ હુકકો
તેથી જરા સ્વસ્થ થવા કહીને ;
હુમીરજી સજ્જ થવા ત્વરાએ
ગયો કનેની લઘુ રાવટીમાં.

અનુષ્ટુપ

નોકરો ચાકરો સર્વે ઉભા સજ્જ થઈ જઈ,
મિત્રની સાથ આવે છે ખેડેરી વસ્ત્ર હુમીરજી.

વસન્તતિલકા.

છે શ્વેત વસ્ત્ર સહુ અંગ પરે ધરેલાં,
આછી ઝીણી ટિબકી પાઘ પરે સુનેરી;

ઘઉં બધા આપી દે છે. રેતીથી ગાડું ભરી લે છે અને રેતી વાવે છે.
તેમાંથી તુંબડીના વેલા ઉગે છે. તુંબડાં પાકતાં તેને ખળામાં એકઠાં કરે
છે અને તુંબડાં ફેડતાં પુષ્કળ ઘઉં નીકળી પડે છે.

કુડે કુલે કમરખંધ નીચે પછેડી
ને ખડ્ડા હસ્ત મહીં નાબુક સર્પ જેવું.

જેને ઉરે રસિક છે લલના રમંતી,
જે પ્રેમથી હૃદય ત્યાં દ્રવતું સદાએ;
તે નેત્રમાં પ્રણયહેલી રહે વહંતી,
દેદિગ્યમાન રસ લાલ પરે ઝગે છે.

ગંભીર એ વદન પૂર્ણ પ્રસન્ન ભાસે
ને ધૈર્ય નેત્ર તાણું ધ્રુવ સમું દિસે છે;
તે ચાલ, તે વદન, તે સ્મિત, ખોલ તેના
ન્નઠ રહે ગઠવી ઠાંઠ ઉમંગથી ઝાં.

એ મિત્ર ખેચ ઉભી કુંતલ અશ્વ પાસે
એ યાજ ઉડતી પરે ઠર ફેરવે છે;
આરૂઠ થાય-ગઈ વિચુત જેમ ચાંક્રી
ને અશ્વ પાંચ દશ ત્રીજ ફલંગ દેતા.

જે શસ્ત્ર શત્રુ ઠરનાં વિજયે મળેલાં-
જે પામતાં રુધિરનીક ઠઈ વહેલી-

જેને ત્યજી હજી અરિ શરમિંદ થાતા—
તે ક્ષત્રી કોઈ લઘ યોધ પછાડી ચાલે.

સૂઝ ગયેલ રજપૂતી જગાવવાને,
સૌ વીરને ચમક ક્ષત્રીની આપવાને ;
ઉત્સાહ સ્થાન પ્રતિ ઉપર પ્રેરવાને
નિશાની યુદ્ધ તણી યોધ સહે કરે આ.

શાર્ફૂલવિકીડિત.

ડંકાની ત્રણ ગર્જના નગરમાં લોકો સહુ સુણતાં
ને સૌ ઉત્સુક સ્ત્રી સસંભ્રમ હવે દ્વારે ધસી આવતી ;
જેના વીર્ય તણી અનેક રસીલી વાતો સુણાઈ હતી
તેને હર્ષથી આંખવા જન સહુ હાટે બળરે ઉભાં .

અનુષ્ટુપ.

દરવાજા કને ખેંચી સ્વારી યોધ તણી હવે ,
જેવાને આવતાં લોકો દોડતાં પડતાં ધસે .

ઉપજ્ઞતિ.

છે રોશની હાટ મહીં કરેલી ,
છંટાયલી શ્વેત બળર ભાસે ;

કે યુદ્ધનાં ચિત્ર દિવાલમાથે
રાતા પીળા રંગથી ચીતર્યાં છે.

આંહીં ઉભો તે દશ શિર્ષવાળો ,
ત્યાં રામ, ત્યાં વાનર ઉડતો તે ,
ત્યાં બનકી વૃક્ષ નીચે રડતી ,
ઠ્યાંઈ વળી શ્વેત જટા ઋષિની.

ત્યાં વાઘ અશ્વો, તહીં હસ્તિ મ્હોટા,
અનેક રંગી વળી વેલીઓ કે ;
છાયા પડે તે પર કે જનોની-
કે ભૂતડાં દોડી જતાં દિસે છે .

કોલાહલે માનવીઓ તણા આ
સ્ત્રીના કંઈ અર્ધ સુણાય શબ્દો ;
લાંબા ઝીણા સાદ અનેક થાતા ,
પ્રત્યેક ટોળે નવી વાત આલે:-

શાર્દૂલચિકીડિત.

“ આ જેવો વરલાહડો કદિય તેં જ્ઞેયો હતો-એન ! શુ? ”

“ જા જા ! ખડગ સુનેરી એ કર મહીં કેવું દિયો છે રૂડું ? ”

- “ ચોહો ! અશ્વ કુદી રહ્યા પણ જરી આન્વાર ના ના ડગે ! ”
- “ આહા ! એ મુખતેજથી શશિ અને ઝાંખી મશાલો બને ? ”
- “ અંદામેન તણો જ આ ઠર ગૃહ ! કેવું બને તો-સખિ ? ”
- “ કોઇ વેગડલાઇને કહી શકે એ ગોળ ખાવા-અહીં ? ”
- “ રે ! એ ભીલ ઠર્યા અને રજપૂતી ટેકી દિસે વીર આ ! ”
- “ અંદાને પણ ભીલડી ગણીશ ના ” “ એ કોઇ દેવી મહા ! ”
- “ કિંતુ આ રજપૂત સુદ્ધ કરવા જાતો-શુણ્ય મેં નકી ! ”
- “ શું આ ઉછરતું જ પુષ્પ મરવા જશે ? અરેરે ! સખિ ! ”
- “ તો એ આ વ્યવિશાલનું કહીશ હું અંદાની માતાઠને ! ”
- “ છે તો કે જ થવું નહીં ! ” “ નિરખી આ છોને જરા તોય લે ! ”
- “ કોઇ કાયર સાથ લાખ વરખો સ્વર્ગેય જીવ્યા થકી મહોટું ભાગ્ય સુવીરની કરલતા પૂરી ક્ષણે સ્પર્શવી ! ”
- “ અંદા પાસ રહી શીખેલ દિસ તું વાતો વડી બોલવી ! ”
- “ બાઈ ! સૌ હુરિએ લખેલ બનશે ! આ જોઈ લે તો જરી ! ”

માલિની.

કુતૂહલભર ચહેરો યોધનો છે પ્રકુલ્લ,
પ્રણયમય નિહાળી શહેર થાતો પ્રસન્ન ;

જહીં જહીં રસ જોતો આંખ ત્યાં એ ઢળે છે,
હૃદય ગળી વહે છે દેખતાં આર્દ્રતા ટેં.

અનુક્રુપ,

જોનારી-જોલનારી સૌ ઉભી આંહીં થઈ રહી,
સ્વારી આ દ્વારની પાસે આવતાં અટકી ઉભી.

ઉપજતિ.

ઉભો આહીં મંડળીસાથ વેગડો,
હુમીરને હસ્ત દઈ ઉતારતો;
મેમાનનો હસ્ત યહી સ્વહસ્તે,
એ ભીલનો નાયક સાથ ચાલે.
જરા અને થાવન હાથ આલી
આલ્યાં જતાં સાથ સદા વહંતાં-
તેવુંજ આ યુગ્મ નિહાળતાં આ
દ્વારે ઉભાં સ્થંભી હજાર લોકો.

અનુક્રુપ.

જડેલા દ્વારમાં મ્હોટા ખીલા વજ તણા દિસે-
હસ્તિના લાખ મ્હોરાથી જે ના દ્વાર ઠદી ખસે.

ચોપાસે શ્યામ આ મ્હોટી દિવાલો દઢ છે ઉભી ;
કોઠા ને મારકાઓમાં આને દીપ રહ્યા ઝગી .

રક્તશા લાલ સિંહરે તોપો આ ગરકાવ છે ;
ખહારના શત્રુ સામે એ મ્હો ખુલ્લાં વિકરાળ છે .

શત્રુથી દૂર થાવાને શત્રુના જ્યને સમે .
લોંચરાં આ દિસે ઊંડાં ઉભા જ્યાં ભીલ સજ્જ છે .

શાહૂલવિકીડિત.

“ શુ' આ સાધન શૌર્યનાં મદદમાં છે લૂટ માંહીં ઉભાં ?
રે રે ! ખહાડસમી દિવાલ ! નવ તું પામી પ્રભુની દયા ?
ઓ વીરો ! તમ આ ભૂમિ અસુરથી છે શક્ત જે ઝઝવા
તેને આ તમ લૂટમાં ક્યમ કરી શાન્તિ હશે આપતા ? ”

અનુબંધ.

વિચારો ઘોળતું આવા હયું યોધ તાણું હતું ,
કહેવું કિંતુ કાંઈએ તે ના સાર્થક ભાસતું .

વસન્તતિલકા.

આ દ્વાર અન્ય મહીંથી ઉપરે ચડે છે ,
ચોરા પરે હુમીરનાં નયનો ઠરે છે ;

ટાંચ્યાં અનેક અહીં છે હુથિયાર જૂનાં
ને કૈકે પાખર અને ક્વચો કુલતાં .

ઉપજાતિ.

ભાલાં અહીં, ખર્જા અનેક ત્યાં છે ,
ત્યાં ઢાલ ને ચક્ર તીરોતણાં છે ;
જંઝાળ ને તાળ નહીં ટાંગાતી ,
ત્યાં તાંચળી શીર્ષતણી જડેલી .

ત્યાં વાઘના નોર હજુ ધ્રુજે છે ,
છે સ્તમ્ભ ત્યાં કે રણશૂંગ મહોટાં ;
કે વાવટા રકતમહી ઢળ્યા તે
તેવા જ આંહીં ફરકો રહ્યા છે .

છે સર્જ શસ્ત્રો હજુ રક્ત પીવા
જે વેગડાના વડિલો ઉપાડતા ;
કે યુદ્ધનો સર્વ નિશાનીઓ આ
ગાઈ રહી વાત અનેક જૂની .

હુમીરજીના મુખમાં તણું કું
આ શસ્ત્ર અસ્ત્રો નિરખી રમે છે ;
ખેડાણું અને દીર્ઘ પડેલ ખર્જા તે ,
જેવા ઉઘાડી કરમાં ગ્રહે છે .

અનુષ્ટુપ .

વીજવા ખડગ સોટીશું જે બાહુ બળવાન છે—
આશ્ચર્ય જ્ઞેષને તેને રાજા ભીલ તણો કહે:—

શાહૂલવિહીડિત .

“ આવી આ તરવાર યુદ્ધ સમયે મહારા પિતા બાંધતા ,
તેને અન્ય ઉપાડનાર મળશે એ ના અમો માનતા ;
કિંતુ વીર તણી ભુજા કલિયુગે લૂટી ન લીધી હજી ,
ક્ષત્રીની પ્રિય ભૂમિથી યવન સૌ છે દૂર પૂરા હજી . ”

બોલી આ મનમાં વિચાર કરતો કાંઈ હતો વેગડો ,
ને તેની કાંઈ અંચ એ મુખપરે આછી હતી ભાસતી ;
આવો આ રજપૂત તે ગઠમહીં ખેલેલો પરોણો હતો ,
તે સાથે નિજ વાત વર્તન તણી ચિંતા ઉરે એ હતી .

ઉપેદ્રવજ્ઞ .

ચારામહીં સૌ ફરતા હતા ત્યાં ,
ક્યાં ઉભવું પાસ હમીરજીની ;
ઘોળાઈ એ એ ઉરમાં રહ્યું 'તું' ,
ને આંખ બારોટ ભણી જતીંતી .

અનુષ્ટુપ .

ચોટ છે એટ મ્હોટો ત્યાં ડાયરો સહુ જાય છે ;
મેમાનો કાજ તૈયારી આંહીં સર્વ ઠરેલ છે .

શાદ્દેલવિકીરિત .

રંધોળીવતી રંગ દેહ પુરીને ચોટો અહીં છે ઠ્યો,
પીળાં લાલ સુવર્ણ રંગી કુલડાં વેલોમહીં છે ભયો ;
આંહીં રંગીન મોર નૃત્ય ઠરતો, ત્યાં છે સુતેલાં શુકો,
રૂપેરી લઘુ કેવડો ચળકતો પ્રત્યેક ખૂલે રહ્યા .

ગુચ્છા પુષ્પતણા મુગંધી વચમાં ખીટી રહ્યા અંદ્રથી ,
મીઠું અર્પણુ પુષ્પ ને શશીતણું આંહીં વહે હુર્પથી ;
પ્રેમીનો નજરે સહુય પ્રણયે આ રંગ લાસે લખ્યા ,
ને આમોદ ભયોં મુરંગ કુલને આર્ધીન વાયુ બન્યા . +

ત્યાં પાસે દશ ખાર રંગત રૂડા ઢાળ્યા નવા ઢોલિયા ,
તેની ઉપર સ્વચ્છ ને ભરતનાં મ્હોટાં ણિઠાનાં રહ્યાં ;

+ બીલગૃહની આવી રચના ન જ હોય, પણ ગઢવીને લીધે એ
“ અમીરગૃહ શું ” હતું .

વચ્ચે ગોહિલરાજને કર ગ્રહી બેસારતો વેગડો ,
સૌએ સ્થાન લીધા પછી હુમીરને હુકકો દઈ બેસતો .

સામે સન્મુખ રામનામ લઈને બારોટજી બેસતા ,
માળા જે કરમાં રહી તુલસીની તે ડોકમાં ટાંગતા ;
હુકકાની ત્રણ ચાર કૂંક લઈને લાંબી પછેડીવતી ,
વાળીને પગની પલોંઠી સરખી કે' સ્વસ્થ બેઠા થઈ .

છે પાંચેક જડિત્ર ત્યાં અહીં તહીં હુકકા હબ્બુએ પડયા ,
પીળી લાલ દરેક એ ચલમમાં અંગાર છે ખેરના ;
ઝીણી ગૂંથણીના રૂપેરી શરપા રાતા બન્યા છે ધગી ,
ઉભા ભીલ ત્રણેક એ હરઘડી તાન્ને કરે દેવતા .

“લાઈ ! આ શ્રમ આવડો ઘટિત ના હુ' કાજ લેવો હતો ,
બે દીનો મિજમાન હેત નિરખી આભારી પૂરો હતો ; ”
જેઈ આ રચના હુમીર વદતો આનંદ આભારથી ,
ને માધુર્યભર્યા મુખે પડી રહે ઝીણી ગુલાબી ઝરી .

અનુષ્ટુપ .

વેગડો સર્વ પોતાના સંબંધી વીર ભીલને
આંગળીથી બતાવીને ઓળખાવે હુમીરને .

શાદ્દેલવિકીરિત .

“ આનું ‘ ગેમલ ’ નામ જે તીરવતી પાડે શુકો ઉડતાં ,
આ ‘ વેલો ’ મુજ ભાઈ જે હરણને ખેંચી જતો દોડતાં ;
આનું નામ ‘ વડિંગ ’ દેવીપ્રિય તે પામ્યો ભુજ વજની-
જે પાડો અરણ્ય એક અટકે જૂદો કરે શીષથી .

આ ‘ લીલો ’ મુજ મદલ-એક ખકરો જેનો મદા ‘ હાર છે -
તે ખલ્લે ત્રણ આદમી ઉચકીને ઈ કોશ દોડી શકે ;
આ દાક્ર મુજ-જેમણે વરખની છે પાંચ વીશો ગણી -
લાલો એ કરનો છતાંય હુનુએ કો દાલ ઝીલે નહીં . ”

ઉપજાતિ.

મામે નિહાળી મલકી સ્મિતે ઈં
પિછાન દે છે ગઢવી તણી એ ;
પણામ ગારોટ નમી કરે ને
મજાકમાં વાત અગાડી ચાલે.

અનુષ્ટુપ .

આજથી વીશ વર્ષોએ મહોટી લૂટ કરેલ કો ,
પછી તે લીલનો રાજ મધ્યાહ્ને વનમાં હતો .

વસન્તતિલકા.

ત્હાયે શિકાર હમ્મુ શોધતી એક ટોળી,
કેા ઘોરી માર્ગ પકડી ચુપ છે રહેત્રી ;
બારીક આંખ શકરા સરખી ફરે, ને
એ ચાર કોશની બિના નજરે પડે છે .

એ આંખનો વિષય આ ગઢવી બને છે,
એ શ્વેત વસ્ત્ર દૂરથી નયને ચડે છે ;
હુકકો રૂપેરી રવિનાં કિરણે પ્રકાશે,
ને પાઘડી ઉપરની ઝળકે સુનેરી .

અનુષ્ટુપ .

પીરાણી ઘોડલી રોઝી આવે રેવાલ દોડતી,
સ્વારના પેટનું પાણી ઝૂળે ના જરી ચાલથી .

ઉપજાતિ .

કેા રાજ્યમાં લગ્નતણે પ્રસંગે
સારો હતા એ શિરપાવ પાસ્યા ;
એ વસ્ત્ર, એ ઘોડલી, ચારબંધો
ને ભૂષણો લેઈ ગૃહે જતા 'તા.

ધાર્યાં હતાં ભૂપાણુ વસ્ત્ર અંગે,
લીધા હતા ઝેવડિયા ક્યુંબા ;
ના કોઈની ખીટ હતી જરાએ,
ધીમે દુહા કે લલકારતા 'તા .

અનુષ્ટુપ .

ચારણો-દેવીના લકતો-ચુદ્ધની ઠવિતા હતા,
હતા તે જંગલે ક્યાંએ મીઠી છાયમહીં સદા .

રાજ્ય ને ધર્મનીતિથી—દ્વત્રીના અતિ પ્રેમથી—
ઉગામી આંગળી તેની સામે કોઈ શકે નહીં .

ઉપજ્ઞતિ .

પોશાકને અંગપરે જ રાખી
દેનારની ઠીર્તિ પ્રસારતા તે ;
દેતાં વળી ચારણુને ઉમંગે
છે ઠીર્તિ આ—સૂચન એય થાતું .

અનુષ્ટુપ .

વાળાં આ નૃપતિનાં તે શું ભીલો સમજી શકે ?
કોઈએ એક નીતિથી ના ના છાપ બધે પડે .

ઉપજાતિ .

વીંટાઈ ચોપાસ જતાં લૂટારા
ખારોટજ એ હિખતાઈ ઉભા ;
ગયા પડી મહોંપર શેરડા ને
દુહા ગુયા ક્યાંઈ છુપાઈ સર્વે .

શાહૂલવિકીડિત.

કિંતુ હિંમતને કંઈ કરગરી લાવ્યા ઉરે ધૂજતે ,
ખોંખારો ખલવાન એક દઈને તાન્ને ક્યોં કંઠને ;
વાચ્યા આવી ફરી અને મગજ જે યુક્તિભરેલું સદા-
તેણે આજ નવીન યત્ન કરીને જોડયા નવા સોરઠા:-

સોરઠા.

“ દેવી સહુશે કેમ દેવીપુત્ર થતો દુખી ?
ધમ્મો જ્ઞે તમ ક્ષેમ લેજ્ઞે ચારણની દુવા !
છ'છેડીને સાપ કાઢયો માલ ન કોઈએ !
ચારણ દેશે શાપ આંતરડી ઉકળી જતાં ! ”

અનુષ્ટુપ .

પરંતુ ડાંગ ઊંચી ત્યાં સામે બીલતણી થતી ,
ઐહાર્યે સર્વ દેવાનું ગઢવીજી કરે નકી .

ઉપજાતિ .

ઉતારીને ભૂષણુ સર્વ દીધાં ,
મૂક્યાં નીચે મંદિલ વસ્ત્ર સર્વે ;
ઘોડી હતી જીવચકી વધારે—
સોંપી દીધી તેય લગામ અંતે .

અનુષ્ટુપ .

ખડીઆમાં હતા ગોટા માળવાના અફીણુના
અને તેમાં હતું ભાતું-યાચે તે નવ લૂટવા .
ગઢવીની શુણી વાણી દયા લૂટમહીં કરી
કહે છે બીલ છે તેને વેગડા પાસ ચાલવા .

ઉપજાતિ .

રાજતાણું નામ શુણી ફરીથી
હેયામહીં હિંમત ઠાંધ લાવી ,

આરોટજી લીલસહો ગયા ને
 નવો હતો ઘાટ ઘડયો ઉરે કું .

અનુષ્ટુપ.

વિચારો ઘોળતા પહોંચ્યા ગઢવી નૃપની કને ,
 આદર્યો જાતિનો ધ'ધો જોઈ વેગડરાજને .

મંદાકાન્તા .

લૂટારાને વીર પુરુષનાં આપવાં માન મહોટાં-
 લૂટારાને રસિક કવિતે દેવની તુલ્ય ગાવા-
 ંહાલો ધ'ધો ગઢવીઉરને બાપદાદા તણો એ,
 ને શ્વાધાની નરમ મધુરી વાણીનો ધોધ ચાલે:-

સોરઠા .

“ અર્જુન ! થોથાં ફે'ક ! તારા તીર ઉડી ગયા !
 આ તો ભડ છે એક કિરાત ખીન્ને-વેગડો !

અર્જુન ! દૈવત આજ તારું ના અજમાવજે !
 આ તો શંભુનાથ કિરાત ખીન્ને-વેગડો !

અર્જુન જોડી હાથ થાકી પદ જેને પડે ,
 તે હરનો તું હાથ જમણો-સાવજ વેગડો !

હરની ત્રીજી આંખ અનંગથી છે ઉઘડે !
 પણ ચારણનો વાંક શું છે ? વીરા વેગડા !
 શૂરાનાં હથિયાર ચારણ ને તલવાર આ ,
 તેની સામે ધાડ તારી હોય ન—વેગડા !
 કેનાં ગાંધું ગીત ? ગીત કેણુ ગવરાવશે ?
 જો હંસાની રીત હંસા મૂકે ! વેગડા !
 ચારણુ હરની જીભ ! તું તો હરની આંખડી !
 જૂદાં અંગ શરીર ના ના કર તું—વેગડા !
 તુંમાં ઝાઝો માલ—ઝંઝેડી જગ લે લલે !
 પણ હું ના મરનાર તારો માર્યો ! વેગડા !”

મન્દાકાન્તા .

લૂટારાની ઉપર પણ એ ધારતો રજદ'ડ ,
 ને રાજનાં પ્રિય બહુ હતાં માન આ વેગડાને ;
 બહાલું થાતું—મન ગમી જતું માન એ આપનારું ,
 બહાલું થાતું રજપૂત સહે ભીલને મૂકનારું .

અનુષ્ટુપ .

ગઢવીની કથા જૂની પૂરી પૂર્ણ થઇ રહી,
કચેરી ચૂપ છે ખેડી, હુકકા માત્ર લવે કંઈ .

શાદ્દલનિકોડિત .

“ હા ! વિશ્વેશ્વરની ખુબી અવનવી છે વિશ્વવ્યાપી સદા !
સંયોગોતણી છે વિચિત્ર ગતિ કેં સંસારવ્યાપારમાં !
સિધુમાં તરતાં કઈ લહરીએ ભેગાં થતાં પાટિયાં ?
શી લહેરે ફરી કેણુ ક્યાં વહી જતાં ? એ કેણુ જાણી શક્યાં ? ”

અનુષ્ટુપ .

ઉદ્ગારો નીકળે ગાવા હર્ષે સ્નિગ્ધ હુમીરના ,
કચેરી ડૂબતી પાછી હુકકાના ગડડાટમાં .

ઉપજાતિ .

એ લીલનો નાયક કેં ઇશારો
બારોટજીને નયને કરે છે ;
મેમાન સૌ રંજન થાય તેવી
કથા રસીલી ઠરવા કહે છે .

હુમીરજી રંજન થાય એટલો
હેતુ હતો નાયકને મને તો ;
કિંતુ કંઈ અન્ય જ હેતુ ઊંડો
ખાસેટજીના સુખમાં હુસે છે .

સ્વીકારીને નાયકની જીવાઈ
કૃપાલ ધાયામહી વાસ ડીધો ;
આભાર મહોટા બહુએ થએલા
પોતા પરે તે ગઢવી ગણે છે .

આભાર વાળી ઋણમુક્ત થાવું—
ધરજી હતી એ ગઢવી તણી કે ;
શોધ્યો હતો કોઈ પ્રકાર તેવો ,
તે કાજ આ એક પ્રસંગ ભાસ્યો .

શાદૂલવિકીડત .

કન્યા રૂપવતી હતી લીલતાણી તેના ગૃહસ્થાશ્રમે ,
તેને બાલપણા મહી જ ત્યજીને માતા મરેલી હતી ;
તોએ સત્તર વર્ષની ઉછરીને હાવાં થએલી હતી ,
વીતેલી સહુ ઊંદગી ગઢવીની સાથે ગએલી હતી .

તેને કુશલ સૌ રીતે ગઢવીએ ધીધી હતી કેળવી ,
 માતાની જ હતી ઉરે ગઢવીને વાતસલ્યની લાગણી ;
 તેને બહાલથી સર્વદા કુંવરીએ 'દાદા' કહી બોલતી ,
 ને એ બોલ મહીં જ કોઈ કવિતા દેવી હતી ભાસતી .

જેવી સુંદર ને હતી કુશલ તે તેવો પતિ શોધવા-
 તેવા યોગ્ય પતિસહુ સુખ મહીં તેને સદા દેખવા-
 ધારી હોંશ હતી ખરી ગઢવીએ વીતેલ કે કાળથી ,
 ને એ ખંત પૂરી કહી ઋણ થકી મુક્તિય લેવી હતી .

વસન્તતિલકા.

સંસાર સૌ સમયના સમજેલ પૂરા
 રાજ્યો મહીં ફરી ફરી ગઢવી હતા સૌ ;
 વાકેઝ આ પણ હતો ગઢવી સહુથી
 ને મામલા પણ કંઈ નિરખી ગયો 'તો .

ગોહલ કોણુ ? વળી કોણુ હુમીરજી છે ?
 ગંગાતણા કુલની કેવી મહાનતા છે ?
 એ સૌ હકીકતથી દે'જ અબાણુ નહોતો ,
 એ સૌ રમી ગઢવીના ઉરમાં રહ્યું 'તું' .

ઉપજાતિ .

હીરાજડયું કંકણ એક ઠાઠી ,
 સો પાનનું એક બનાવી બીડું ,
 સુવર્ણના થાળ મહીં ધરીને ,
 સલા મહીં ફેરવવા ઠરે છે .

શાહૂલવિકીડિત .

‘ ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે બાણ કો હોય ને-
 ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર કો હોય ને-
 ચક્રાવે ચડવા મહાન બલને જે કોઇ હો ધારતો-
 તે આ કંકણ સાથ તાંબુલ તણું બીડું મુખે બીલને . ’

ઉપજાતિ .

જે વખત આવો ધ્વનિ ત્યાં ઉઠ્યો ને
 સલામહીં તાંબુલ એ ફરે છે ;
 વીરો મુખે વીર તણું બુવે ને
 ભૂમિલાણી નેત્ર સહુ ઢળે છે .

શાર્દૂલવિહીડિત .

‘ ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર શું કોઈ ના ?
 ચક્રાવે ચડનાર અર્જુન વિના શું અન્ય કો હોય ના ?
 ક્ષત્રીનો કર કોઈ શું નવ શકે આ થાળને ઝીલવા ?
 આ ધીડું ધરવા ફરી ધરણીએ આપે ન કાં કો રજા ? ’

અનુષ્ટુપ .

શખ્તો આ કર્ણુ ખેડાંચે છે આવતા અભિમન્યુના ,
 તપે છે રક્ત એ રાતું જ્ઞેઠ નિસ્તેજ એ સભા .

ઉપજતિ .

ના થાળ ભૂમિ ઉપરે અડયો એ
 ત્યાં વીર તેને ઝડપી લીએ છે ;
 ધીડું ઉપાડી મુકુટે ધરે ને
 ઉપાડતો ઠંકણ ખેડેવાને .

માલિની .

ખળલળી અતિ હુર્ષે ઉઠતી એ સભાને
 ‘ જય જય અભિમન્યુ ’ નાદ એવો ઉઠે છે ;

નવીન રણ તણો એ અગ્રણી ત્યાં જ સ્થાપી
 ‘જય જય અભિમન્યુ’ ગર્જના થાય પાછી.”

‘જય જય અભિમન્યુ’ એ જ શબ્દો ઉમંગે
 હુમીરહૃદયમાંથી ઉઠતા મ્હોં ખતાવે;
 મધુર ધ્વનિ વદે છે ‘રંગ ખારોટજી છે,’
 ગઢવી શિર નમે ને વાત ચાલે અગાડી.

અનુદ્રુપ.

“ધ્વનિ આ હર્ષનો આવો સુભદ્રા શ્રવણે પડે,
 ફૂંકી દોડતી ઉઠી નીચે મ્હોલથી ઉતરે.

વસન્તતિલકા.

ત્યાં વીર પુત્ર જનની નિકટે જઈને
 હર્ષેભર્યું મુખ પદે નમવી ઉભે છે;
 ખીડું ગ્રહ્યું સહજ વીરની વૃત્તિએ જે
 સાક્ષાત તેજ પુલકી વદતી દિસે છે.

શાદ્દલવિકીરિત.

‘માતા ! પાંડવની સલા મહીં ફર્યું’ ખીડું શું ભૂમિ પડે ?
 શું ના ગાંડિવ પૂન્ય વીણુ ધરતી કે! ખાણુ ખીજું ધરે ?

ક્ષત્રી શું નવ ચક્રયૂહ અથવા કો અન્ય યુદ્ધ ચડે ?
પાણી આમ જતું અરે ! રુધિર આ શો-માત ! સાંખી શકે ?'

અનુષ્ટુપ.

‘ નહીં બાપુ ! નહીં બેટા ! ’ અશ્રુધાર ઢળી પડે ,
બાલ એ વીરને મ્હોંએ હસ્ત માતા તણો ફરે .

વસન્તતિલકા .

‘ તું બાલ ને તુજ પિતા નહિ આજ પાસે ,
એ કૈારવો કુશલ પ્રૌઠ મહાબલી છે ;
આ નેત્ર માત્ર તુજ ઉપર ઠારવાનાં ,
મા વિનવે જઈશ ના ! નહિ બાપ ! ના ના !

અનુષ્ટુપ .

બીલતું ઉત્તરાતું મ્હોં આ નેત્રે તરતું દિસે ,
છેડો એ વારવા તુંને તારા પાદપરે પડે .

વસન્તતિલકા .

તેં હસ્ત એ ગ્રહી હંબુ નવ મ્હોંય દીકું !
એ દેવી ઉપર દયા નવ લાવશે શું ?

સંસારમાં નિરખવાં સરખી વિભૂતિ
જેવા નહીં નયન શું તુજ ભય ઠેરી ?

શાદૂલવિકીડિત .

વાદીલો પણ જન્મનીય પ્રથમે તું છે બન્યો-આપલા !
માતા આજ તું લોખીએ વળી તને કીધો બહુ આગલો !
શું હું વ્યર્થ જ આ કહું સહુ તને ? ના વાદ શું છોડશે ?
રે રે ભાઈ ! દયાય કોઈ ઉરની ના શું જરી લાવશે ?

‘ માતા ! આ તુજ બોલ શું ઘટિત છે કો વીરમાતા મુખે ?
માતા ! ખડ્ગવિના-વિના રણભૂમિ શું પુત્રનો અર્થ છે ?
મહારા તાત ન શું હુઃખે સળગશે આ બોલ તારા શુભી ?
દે આશીષ, ફરી હવે રણ જવા વારીશ હુંને નહીં . ’

અનુક્રુપ .

આંસુડાં આ ઉપાલંભે માતાનાં અટકે નહીં ,
હસ્ત એ પુત્રને મહોંએ ફરતાં કંપ મટે નહીં .

માલિની :

અસુખ જરીય થાતાં પુત્રને સ્વપ્નમાં એ-
જરી પણ બેનતાં કે પુત્રનો વાળ વાંકો-

ફૂંડી ઉઠતું જે માતનું આર્દ્ર હૈયું
નહિ હજી અભિમન્યુ જાણતો તે દિસે છે .

અનુષ્ટુપ .

વીરનું બાલ હૈયું એ ના ના પ્રૌઠ હજી સુધી ,
ખડ્ગનો બાલસ્નેહી આ-તેને જાણુ ન સ્નેહની .

સૌરઠા .

પણુ માતાનો પ્રેમ જાણે એકજ માવડી ,
બીજાં બીનાં નેણુ દુનિયાની માયા ખરી .
અચલાં વીંછણુ ખાય-વીંછણુ ડંખ ન આપતી ,
માનો મર જીવ જાય ઊંની આંચ દીએ નહીં .
મા ! ચડતો સંધ્યામ અમર બાલ તુજ આ હજી ,
એનો રક્ષણહાર ઐદ લોઠનો નાથ હો .

વસન્તતિલકા .

સૂર્યોદયે રમત જે ઠરવી મહાન-
તેના જ તાન મહીં શત્રિ જતી વહાંતી ;

ઉત્સાહ હર્ષભર યોધ વૂમી રહ્યો છે,
આજ્ઞા તણા ધ્વનિશુણ્યાય મહેલમાંથી .

માતાતણાં નયન મેઘ બની ઢળે છે,
આશિષમાં હૃદય એ ટપકી પડે છે ;
પ્રત્યેક ણિંદુમહીં નિર્મળ આર્દ્રતા છે,
ઓહો ! વિધિય તણું તખ્ત દ્રવી ગળે છે .”

અનુબંધ .

માતાનાં અશ્રુની સાથે ઢળે અશ્રુ હુમીરનાં,
વિચારો આર્દ્ર એ હૈયે જાગતા કંઈ ભૂતના .

શિખરિણી .

‘ અરે ! મહારે એ છે પ્રિયજન કંઈ આ રુધિરનાં !
ત્યજ તેને આવો ભટકી અપરાધી ક્યમ બનુ
પ્રભો ! શું મહારાથી નવ સુખી થશે કોઈ જ ઉરે ?
ક્ષમા શાની યાચું મરણવશ જાતાં પણ હવે ?
અરે ! બાલા ! બાલા ! તુજ નયન હૈયે ખટકતાં !
થવાએ તો થાજે પણ હજી સુખી તું બહુ સદા !

હશે એ શું પ્રીતિ ? નહિ નહિ ! છતાં અન્ય પણ શું ?
પરંતુ ક્યાં ખોળું વીજળી સરકી જે ગગન શું ?

ઉપજાતિ .

હુમીરનાં આર્દ્ર ગળેલ નેત્રો
ચોટી રહ્યાં છે ગઢવી મુખે જે ,
ધજીએલ તે સૌ બનતું નિહાળી
ખારોટ કે' રંગ નવીન ધારે .

વીરત્વ નારીનું બતાવવાનો
હેતુ બને જ પરિપૂર્ણ આજે—
અંદા પછી સૌ ઠરી પૂર્ણ દેશે
ખારોટને એ નકી ખાતરી છે .

અતુલકુપ .

હુકાની કુંઠ એ લેઈ જમાવી , ફરી કટપના ,
હસી કે' યોધની સામે ચલાવે ફરી વારતા .

પદ્ધરી .

“ નભ ઘુમટ તોડીલરી એક કાલ
પ્રકટે ખળખળાણ ાઠિ ણાલ ;

એ ચંડીના ઠર તણા થાલ
ઢાળે અસુરનું રુધિર લાલ .

વાદળી નિકટ ઉભી સિંહ રૂપ ,
શોણિત પીએ ભૂખ ચૂસ ચૂસ ;
ફાટી ગએલ અંગાર આંખ
દેશે ઠરી શું જગત ખાક !

અભિમન્યુનો સામે મહેલ ,
અળકે ઉપર કંઈ કલસ હેલ ;
રવિ કિરણનો એ પ્રલય આજ ,
ત્યાં આ અડગ કેા ગિરિરાજ !

ત્યાં દૂર ઉભું સેન સર્જ ,
હુયદલ અને પેદલ અંબંજ ;
ગડડકે ઝુલે કંઈ મતંગજ ,
કુંભસ્થલે ટપટપક મદ .

ભાલા, ઠઠાર, કંઈ ખંડગ દંડ—
પાવક પહાડ સૂતો પ્રચંડ !

ચોપાસ બાણટંકાર થાય-
વહ્નિ ફૂલે કુંફવે વ્યાલ !

સહુ અડગ વીર દઢ સુલટ ચોધ
વર્ષે સુરખ દગ કોધ કોધ !

નયને ખૂણે ઉભી રહી મૂછ ,
માતંગ શુંઠવત ફરક ભુજ .

રણશૃંગનો ઉપડે અવાજ ,
કઈ દડદડે, વાણંત વાજ ;

ડંકો ડમકડમ-ભેર-ઢોલ ,
એ ધ્વનિ અતુલ-નથાય તોલ !

‘ હુરહુર ’ ઉઠ્યો ગંભીર નાદ ,
ઘડ ઘડ વહિ ન્યમ ઘન અપાઠ !

ગોળા તૂટ્યા ગ્રહ ભાત્રુ જેમ !
ઉખડી પડ્યું આકાશ કેમ !

કંપે ધરણીપર વૃથા ઝુંડ !
કંપે અનિલની લહરી મંદ !

કંપે જલધિ તજ આજ માઝ !
 કંપે ભૂતલ ને શેષનાગ !
 ઢળે રિપુદલ છાતી દૂર !
 પગ ધૂજતાં ઉડી જાય ધૂલ !
 ઊંધાં વહે નદનદી પૂર !
 કંઈ પહાડ યનતા ચૂર ચૂર !
 ધૂજાંટિ ઉઠે લઈ રૂંઠમાલ !
 શિરપર ધરી લઈ કરિન ખાલ !
 લઈ ડમરૂ ડાક જ્ઞેગિની પિશાચ
 કંઈ ભૂત સાથ કુદી કરે નાચ !
 સુરલોકની કન્યા અનેક
 વર શોધવા ઉઠી એક એક !
 લઈ કરલતાપર કુસુમહાર
 ઉડી વિમાને કરી કરી સિંગાર !
 ગિરિગર્વરે ઉદધિ અખાત-
 ન્યાં સાથ આલે દિવસ રાત-

પાતાલ નલ દિગપાલ પાસ-
 વૃમી રહી હમ્મુ ચોર હાક !

સજ્જ સજ્જ છે ખખતર દુમાર ;
 સુણી હાક ઉઠતો સિંહખાલ ;
 મરડાઈ ઉઠતા અંગખાલ ,
 કુટતી મૂછે દે હાથ તાલ .

સ્મિત અધર ફરકે લાલ લાલ !
 મુખપર ફરે છે રુધિર લાલ !
 ચડી ચક્ષુપર ઠઈ રેખ લાલ !
 કેા અન્ય ઉગતો અરુણુ લાલ !

ઉઠ્યો જલધિના મથન ઠાજ !
 વા ફ્રેડવા નલ વૃમટ આજ !
 રગદોલવા નિજ કરથી ઠાલ !
 કે તોડવા જગ અધકાર !”

ઉપજાતિ.

હમીરનાં નેત્ર ભરાય રકતે ,
 સંગ્રામના નાદ શુણાય ઠર્ણે ,

એ હસ્ત એ મૂછ ભણી વળે છે ,
ત્યાં વાત ખારોટ તણી ફરે છે .

સોરઠા .

“ભૂંડી સાંઠણી ! આજ રાત બધી તે શું કયું ?
જેનો ગ્રાલ્યો નાથ તેને મેળવ-થાક ઠાં ?

પદ્ધરી .

અભિમન્યુ થાતો રથારૂઠ ,
કઈ શીખનાં નમી રહે પૂર ;
ત્યાં કુંકે શશીના સમું નૂર
ક્ષિતિજે દિસે છે દૂર દૂર !

કો સ્વર્ગકુલડાં તણો હાર !
કો દિવ્ય હોળી તણી આળ !
કો વીજળી તણી વહે ધાર !
સહુ જગતપરકો ધવલગાર .

સોરઠા .

પવનવેગની સાંઠ ! તુંને રંગ હબર છે !
પીળે ઘીની નાળ ખેડોગ્રાડીને ઉત્તરા !

જેનો અલ્પો હાથ વીરે તે મુખ ના દીકું !
 તે જ્ઞેવાનું આજ યતાવનારી--સાંઠણી !
 બાપુ ! બાલા ! બેન ! બે ટાણાંનું પૂજને ,
 સાચો રાખી પ્રેમ લવ આખો આ સાંઠણી !
 દેનારાં તુજ હાથ-બેની ! મા ને બાપ તો !
 પણ તુજ મીઠી લહાણુ સાચી દેતલ સાંઠણી !

ઉદ્યોર .

ઉતરી કુંવરી લલના બાલ ,
 અમકે નૂપુર-શિરની ઝાલ ;
 અનિલે લણકી ઉભે કેળ
 તેવી ઉભી અંગની વેળ !
 ઠરતું મધુર મુખ સ્મિત મંદ ,
 રેડે અધર અજબી રંગ ;
 હસતાં વમળ પડતાં ગાલ-
 પિયુનું થન્ને આઝું બહાલ .
 રાત્રિ બધી જાગી છેક ,
 નેત્રે પડી રાતી રેખ ;

डेसर तंतु कमले स्हाय-
ज्योत्स्ना महीं गुल ज्यमहाय .

सरके डंस सरपर जेम
याले यौवना अट तेम ;
ज्हांथी सुलद्रानी पास-
जेतुं मुअ हिसे उदास .

शंभुस्तवन करती मात ,
नयनो दज्यां नीच्यां शांत ;
छटा रद्या कणा जाल-
डरनो हिसे जाले व्याल !

नमती उत्तरा पडी पाद ,
वांसे हेरवे कर मात ;
मुअथी शब्द ना जालाय ,
जाल्यां अश्रुना जालाय .

सौरहा .

डुसकां लरती मात म्हां आ हेणी जेवडां ,
वधूने छाती साथ यांपी पणु अंते वडे .

'જેટા ! તારો નાથ મારો વાર્યો ના રહેા !
 ઘરડી માની વાત ના માની ! ચાલ્યો ગયો !
 તારા ઉરનો હાર, આ આંખડીનો હીરલો
 ચક્રાવે ચડનાર જાશે રણમાં આ ઘડી !
 તું બાલક-નવ જાણુ, પિયુને શે સમજાવવો ,
 એ એ બાલ અજાણુ, વેનીલો હક ના મૂકે !
 વેનીલા વર સાથ વેનીલાંચ થવું પડે !
 પાછો વિનવી લાવ જો એ તુજ માને કહ્યું !
 અપશુકની આ આંખ તુંને ના થાશે રડી !
 મીઠી વાણી-બાપ ! તારી ભેર પરે થજો !'
 ગાલે આંચુ બોર અટકી ઉભું એટલું !
 નિસાસાનો દોર મુખ મલકયે તૂટી પડ્યો !

ઉદ્ધેર .

દેવી જિન્ન જરી ના થાય !
 સિમંતમાં ઉત્તરા બોળાય !
 મુખ પર નવીન આવે તેજ !
 અજાણે નયનમાં પણ એજ !

જોવો પગ ધર્યો ગૃહમ્હાંય
 તેવી ફરી પાછી ખહાર ;
 ભર ઉત્સાહ રોમે રોમ ,
 પગમાં હામનું છે ઝોમ .

રથ છે આંગણે ઉભેલ ,
 ઝગકે પતાકા ને હેલ ;
 હીરાજડયા મોટા સ્થંભ ,
 તેમાં શસ્ત્ર પૂરે રંગ .

ચોગમ ચક્ર ટાંચ્યાં દિવ્ય ,
 ઉભાં અસ્ત્ર ખડ્ગો ભવ્ય ;
 ઉપર ચિત્રમાં હનુમાન
 તેડી ઉડે લક્ષ્મણુ રામ .

વચમાં ઈન્દ્ર શો કુમાર ,
 ગોઠો કર મહીં લઈ બાણુ ;
 અશ્વો સારથી છે સજ્જ ,
 સેના કૃત્ય કરતી અર્ધ .

હરણે ભ્રમ પતિનું મુખ ,
 કુંવરી થઈ રથઆરૂઠ ;

પિયુના વામ ઠરની પાસ
લીધું યુદ્ધરથમાં સ્થાન .

વાળી વીર આસન દેવી ,
જેઠી જગતઅંગા જેવી ;
કમલે ભ્રમર ઝૂંઝે તેમ ,
પતિને મુખે ચોટયાં નેન .

અમદે અભિમન્યુ જ્ઞેષ ,
પડખે આમ બાલા કોષ ;
સમજે નહીં આ શું થાય ,
મનમાં કાંઈ એ મૂંઝાય .

પોતાનીજ સ્ત્રી છે એમ ,
જાણે અભિમન્યુ કેમ ?
ગઈ છે તેરવાને સાંઠ-
એને એટલી છે જાણ .

પોતાનીય સ્ત્રીએ કેમ
રથમાં આવી જોસે એમ ?
એ ના વીરથી અમંજય ,
કોઈ સ્ત્રીથી ક્યમ જોલાય ?

સોરઠા .

પ્રાઠ હૃદયની નીક આત્માર્પણ ઔદાર્યની-
તે નવ સમજે વીર-જેનો પાઠ લણ્યો નહીં .

પણ સ્થિર સુંદર રૂપ વયમાં તાણું આવતું-
ત્યાં દૃગ કરતાં સ્નિગ્ધ પાઠ લણ્યાંયો કુદરતે .

ઉધોર .

જેઠ ચપલતા આટોપ-
જેઠ ખીલતો એ રોપ-
જેઠ આંખડીનો તીર-
ડૂંગે અચંબામાં વીર .

આ તે કોઈ છે શું દેવી ?
ઉર સંભાવના છે એવી !
મુખથી નેત્ર ના ખેંચાય !
દર્શનની ન તૃપ્તિ થાય !

લાગી ગઈ દેવી ચોટ !
દિલકું થયું લોટ'પોટ !
મીઠું મુગ્ધ ઉરનું તાન-
તેમાં ગયો ભૂલી ભાન !

સોરઠા .

ભમરો ખીડવા જેમ ઉઘડે ગુલાબની કળી ,
 ખીલે મુખડું તેમ કુંવરીનું સ્મિત મન્દમાં .
 ઝરતાં કુલડાં જેમ થંડી વાયુ લહેરીએ
 પિયુનાં દૃગને તેમ ઉત્તર દેતી ઉત્તરા .

ઉધાર .

‘ દાગ્રી આપની છું-નાથ !
 શિષ્યા પાર્થની છું-નાથ !
 જ્યાં જ્યાં આપ ત્યાં ત્યાં હું-ય-
 મહેલે જંગલે કે ક્યાંય .
 મારો પતિ જ રણમાં જાય ,
 હુંથી કયમ અહીં રહેવાય ?
 ચિન્તા રાખશે ના-નાથ ,
 ના હું કરીશ ગુણી રણહાક .
 મુજને શસ્ત્રનો છે યોગ ,
 પાર્થે શીખવ્યો ઉપયોગ ;

❀ શ્રીમન્નરસ ૪ મળદાસ ગ્રંથાલય ❀
 શુભચલિ માહિત્ય પરિષદ

ભાસે યુગો વીત્યા સાથ !
 માઝં હૃદય યાતું દાસ !
 આ ડેા સભર મૃદુતાડેાષ !
 કેવો યોગ આ નિદેષ !
 જ્ઞતાં યાકે દિતરી જય !
 દુઃખનો નાશ ક્ષણમાં થાય !

રણમાં ઝૂઝવું તે પાપ ,
 કરવો શત્રુનો ત્યાં ઘાત ;
 જાણે પોષવાનું પ્રીત ,
 પ્રેમે હારવું તે જીત .

શી છે ઘાત કરતાં જીત ?
 એ તો મૃત્યુની છે રીત !
 જીવન યુદ્ધમાં શોષાય !
 જીવન પોષતાં પોષાય !

ખાલાઓ ! અહો ! સુકુમાર !
 તમને સ્વર્ગ ખુલ્લું
 જગના સ્તુત્ય આ સૌ
 તે તો ક્ષારવું છે

શિખરિણી.

અહો ! કેવું હૈયું ઘનવત બન્યું છે હુમીરનું !
 દિસે છે એ હેલી મુખ પર સુધાની વરસતી !
 અરે ! સ્વાતિ ણિન્દુ ! તુજ પ્રિય તને છીપ મળજે !
 તમારા સંયોગે જગત સહુ મુક્તામય થજે !
 ભલે થાતો હાવાં શિથિલ કર આ બડગ પરથી ,
 ભલે છૂપા ભાવો તુજ નયન દેતાં સહુ ઠહી ;
 અરે ! કિન્તુ શાને તુજ ઉર નિરાશામય બને ?
 રમ્યો આગે સૌથી પ્રણયે ત્યમ તુંથી પણ રમે !

અનુષ્ટુપ .

ગઢવી ! મારજે છાપો જે જે હો હજુ મારવી ,
 બીલનારું તને આવું ના ના કોઈ મળે ફરી .

સોરઠા .

“ બાલાનું મુખ મૂક-તેમાં દૈવી નાદ કો-
 તે શુણ્વતો અભિમન્યુ, ને જ્ઞેતો મૃગબાલ શો .

જયઉત્સાહી નેન પ્રેમગરીબી વ્યાપતાં
 કંઈ યાચે તેમ ચોટયાં બાલામુખ પરે .

ઉધોર .

ચોટયાં નેન-હિલનાં નેન ,
 ઉઠ્યું મધુર ઝરણું-પ્રેમ ;
 પણ ના યુદ્ધ કે રોકાય ,
 હાવાં ત્રિલંબે ક્યમ થાય ?

ઉત્તર વાળવાનો કાળ
 આવ્યો હવે-વીરા બાળ !
 નીચે ધરી ઠરથી બાણ ,
 બોલે ઉત્તરાનો ભાણ .

તુજ ગુરુ-પિતા મારા દૂર
 આજ સર્જે ઉભા શૂર ;
 છેડું યુદ્ધને ન જરાય ,
 હુંથી ઉભું ના રૂંહેવાય .

શ્રી ના યુદ્ધમાં લેવાય ,
 શાસ્ત્રો કેમ ઉલ્લંઘાય !
 તારો કોડ-બાલા ! આજ
 હુંથી કેમ પૂરો થાય ?

તારો કોડ ના પૂરાય ,
જૂઠાં થવું-ના ઉપાય ;
તારા યોગનું સુખ તેમ
હુંથી ન તેટલું લેવાય .

આપું-ઉત્તરા ! પણ કોલ ,
પાળો પ્રભુ મારો બોલ ;
પાછો ફરી રણુથી આજ
લેગો કરીશ પંડિતસાથ .

સ્ત્રી કાં રણે ના લેવાય ?
એ સુખ કેમ ના દેવાય ?
એવો કઈ છું તકરાર ,
ખુલ્લું પછી થાશે દ્વાર .

ચડતાં ફરી હું સંગ્રામ
લેધશ સાથ તુંને-પ્રાણ !
કર તુજ ખાંત પૂરી કાલ ,
માતા સહિ રહેજે હાલ .

હોતાં શાસ્ત્રનો પ્રતિપેધ
મૂઠી ઉત્તરાને ઘેર ;

પણ એ ખાલતાંએ વેણ
નેત્રે વહી અશ્રુરેલ .

ઉતરે ઉત્તરા લાચાર ,
ધડકે દિલે મોટો ભાર ;
દૃઢ ઉર છે કર્યું કરી જોર ,
ખરતું તોય આંસુજોર .

ખાલાના હૃદયનો કંપ-
એ મુખ તણો ઘેરો રંગ-
તેપર સ્નિગ્ધ લોચન થોધ
ચોડી રાખતો ધરી લોભ .

સાખી .

“ નેત્ર વિખૂટાં છે અને ! લલે હૂર હો અંગ !
પણ ક્રુવ ત્યાં ક્રુવમાછલી-એ જ પ્રેમનો રંગ ! ”

અનુક્રુપ .

તૈયારી છે કસુખાની , વારતા અટકી અહીં ;
અંજળી આપવા લેવા તાણખેચં શરૂ થઈ .

ઉપજાતિ.

પાળાં રૂપેરી ત્રણ ચાર મોટાં
 ડુંડી સમાં હાજર આ ફરે છે ;
 હુકા દિમે સૂઠ ઉઠેલ તાલ—
 ભરેલ તે વાહળી શા ગડેડે .

ખારોટજી ખાંચ ચડાવી ઉઠે ,
 એ ધર્મ તેણે જ હતો ઘનવયો ;
 ટીપાં ઉપાડી નિજ આંગળીથી
 શિરે ધરી રંગ ટંકિ દેતા .

અનુકૃપ .

“ રંગ છે મોખડા તુને ! હોલ્લે રંગ હુમીરને !

વીલાને રંગ હો આઝા થોડાં દેતલ જામને ! ”*

* ગદવી સૌથી પ્રથમ કમુઓ મીઠો ફરે છે—પીએ છે—અને તે વખતે ધરાએલી અંગળીમાંથી અકેક ટીપું ઉપાડી શિરે અથવા પોતાના હાથની કળા પર ધરી દરેક ટીપે દાતાર, શરા અને સૌથી પ્રથમ પોતાને અંધાણુ કરાવનારને—ગુરુને—રંગ—સાખાશી—આપે છે. હુમીરને પણ રંગ આપે છે તેવું કાન્થુ તે ત્યાં હાજર છે એ નથી. કેમકે એમ રંગ અપાતા નથી—રિવાજ પણ નથી; પરંતુ તેની મારવાડની કારકીર્દીએ એવા રંગ માટે તેને

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

મીઠો ઠસુ'બો ગઠવી કરે છે,
 ચોપાસ કે અ'જળીઓ ફરે છે;
 એ ઘેન ધીમે ચડતુ' દિસે ને
 વેળાય ના લોજનને હવે છે.

અનુષ્ટુપ.

નશાનાં ઘેન સૌ મીઠાં મીઠાં છો વિશ્વને ખને;
 પ્રેમના ઘેનમાં ખીબુ' ના ના ઘેન કદી ચડે.

શિખરિણી.

ફરીથી એ ખાલા સરવર તણી ચોધાહુદયે
 શુણ્ણતાં આ વાર્તા રુધિર સઘળામાં તરવરે;
 દ્રવી ચાલી જાતી મધુર સ્વરમાં ઇંદ્રિય બાધી,
 સમાતી ના આવી લહરી જિગરે કે ઉઠી ઉઠી.

યોગ્ય બનાવ્યો હતો તેથી જ અહીં જેમ તેની ગેરહાજરીમાં તેમજ હાજરીમાં રંગ અપાય છે.

મારી કથાને તેના આસ્વાડના વાસ સાથે સંબંધ નહોતાં તે વાત મૂકી દેવી પડી છે; તેને માટે મને દિલ્લગીરી થાય છે; કેમકે તે પણ કેઇ કાવ્યને-વીરકાવ્યને-શોભાવે તેવી છે, અને એ લખાય સારે જ હુમીરે જના ચરિત્રને ન્યાય મળ્યો કહી શકાય.

‘ અહા ! તે બાલા શી મુજ હૃદયની તે રમણીએ
 મને ક્યારે ક્ષેષે—‘ તુજસહ—પિયુ ! ચાલીશ રણે ? ’
 હશે ક્યાં તે વેળા પ્રિયઉર તણો કોડ પૂરતી ?
 હશે—હા ! ક્યારે તે અસુરશિર વહેતાં નિરખતી ? ’

મન્દાકાન્તા.

ધીમે ધીમે ગળી ગળી જતી પાકતી ચાંદની આ
 ચારે પાસે ધવલ ચરખી દૂધની રેલ રેડે ;
 પ્રેમે થાક્યો અગર દિસતો વેનમાં કો નશાના—
 તેવો ધીમે પદ ધરી વહે અષ્ટમીનો શશી આ .

ઉપજાતિ .

ખેડાણું હતું મંડલ આજ આંહીં ,
 સમસ એગાન વિના થશે ના ;
 ટેકી ઠરે એ ગઠવી ઉઠે ને
 અહીં તહીં નોકર કે કરે છે .

અનુષ્ટુપ .

અકેકાને ઉપાડીને મૂકતા હર ઠોલીઆ ,
 આહરો પથરાઈ ને બાજઠોય ઢળી રહ્યા .

ઉપમતિ .

પાંક્તિ હવે સૌ પથરાઈ જતાં ,
 થાળોય ત્યાં સર્વ મૂકાઈ રૂંદેતાં ,
 હુમીરજી શબ્દ શુભે ' પધારો ' ,
 ને તાન મીઠું અટકી પડે છે .

પરીસવાનું શરૂ કામ થાતું ,
 ખેલું જ ત્યાં લોજન ધીરનું છે ;
 પરીસવાનું સહુ પૂર્ણ થાતાં
 થાળી ફરે યોગમ શર્કરાની .

અનુક્રમ .

વેગડાની કુમારીએ પકાવેલ રસોઈ છે ,
 પરીસે હાથથી જાતે ખૂરૂં સાકરનું બધે .

મધ્યમાં યોધ બેઠો ત્યાં આવે પીરસતી હવે ,
 હુસ્ત એ થાય લાંબો ને મહોં સામે મુખડું નમે .

વસન્તતિલકા .

કેવા નમે અવયવો કુલની કળી શા !
 કેવી સમાન સહુ અંગની પૂર્ણતા છે !

સંકેચ ને સ્મિત તણી હૃદ શાં રસીલાં
 કેવાં દિસે નયનપદ્મ ઢળેલ અર્ધ !

મીઠું સ્વે પ્રણયસ્ત્રોત કટાક્ષમાંથી ,
 ગંભીર દૃષ્ટિ ઉરની સ્થિરતા જણાવે ;
 એ ભૂકમાન જ્યઉત્સવની પતાકા
 સામ્રાજ્ય આ જગત ઉપરનું લખાવે .

જે નેત્ર તાપ સમરાંગણના સહે છે ,
 તેનેય દર્શનથી થ'ડક પ્રેરવાને,
 યોજાયલી અભુથી મૂર્તિ દિસે નહીં એ :
 ને એજ સર્વ શશી ખુલ્લું કરી બતાવે .

વિદ્યતના પ્રતિ નવા ચમકારમાંથી
 ભાસે રસાલ જગ જન્મ સદાય લેતું—
 પ્રત્યેક તેમ ગતિ આ લલના તણીમાં
 આકર્ષનાર કંઈ નૂતન ઉદ્ભવે છે .

એ ગૌર છે વદન, ગૌરપણા મહીં એ
 તેજપ્રભાવ કંઈ અંદ્ર અપૂર્વ પ્રેરે ;
 એ ભાલ, ગાલ, દગ, નાબુક નાસિકાથી
 આછાં ગુલાબી કિરણો ઝરતાં દિસે છે ,

સામે જ છે શશી રહેલ હુમીરજીની,
એ અર્ધ ચંદ્ર દૃગ એ નિરખી રહ્યાં છે ;
આ કિંતુ ગૌર પરિપૂર્ણ સુધાંશુ ક્યાંથી ?
આશ્ચર્ય એ ચક્રિત આંખ નિહાળી રહેતી .

જે અર્ધ ચંદ્ર હુમણાં જ નિહાળતો ' તો
ત્યાં પૂર્ણ ગૌર શશી ભાવભર્યો કયો આ ?
આ સ્વચ્છ આભ-નવ વાદળી એક છે જ્યાં
ત્યાં આ કયો નવીન વિદ્યુતનો લીસોટો ?

ગાલા નમી હજુય પીરસતી જતોને
એ હસ્તમાં નવીન ભાવ હજાર કંપે ;
ક્યારે ગણે અતિથિ છે થઈ પૂર્ણતા તે
જેવા નમ્યું વદન યોધની આંખ સામે .

ઢાળાય થાળ અરધો મેહમાનને તો,
તોએ ગળામણુ હજુ નવ પૂર્ણ થાતું ;
એ તો પ્રભાતં સુધી પૂર્ણ નહીં થવાતું,
એઠા અહીં અતિથિ આત્મલગામ ખોઈ .

પોતે ગણેલ શશી પૂર્ણ કળા ભરેલો
તે સ્ત્રી જ છે-વદન છે-સમજાય છે તે ;

કિંતુ વિશેષ કંઈ ખાતરી થાય હોયે,
ને એ થતાં જિગર શીત હવે ગળે છે.

તે તે તડાગ પરની પનિહારી ખાલા,
ને આ ઝુકી અહીં સુધા પીરચી રહી તે
છે એક એક જ નકી ! નકી એજ એ છે!
શાં એ ઉરે મધુર સ્વપ્ન વહી રહ્યાં છે !

જે દર્શને હૃદયને હલવી મૂક્યું 'તું'
તે ઇષ્ટ દર્શન ફરી અહીંમાં ઠહીંથી ?
જે દર્શને દિવસ ફૂલ મહીં વધાર્યો
તેનીય આ સફલતા બનવી ઠહીંથી ?

એ નેત્રની સફલતા અણચિન્તવીથી
સિંધુ ફૂટે તટવિહીન અજાયબીનો ;
ભૂલી ગયો અતિથિ પીરસનારને છે
અન્ય સ્થલે પીરસવાની રજાજ દેવા .

ઉપજાતિ .

સામે જ બેઠા ગઠવી તહીં છે,
તે દૃષ્ટિ આ સર્વ નિહાળી રહે છે ;
સ્વઘ્નને પાર પડ્યું જ માને,
આનન્દનો વેગ ઉરે ઉડી રહે .

કુંકાવટી નાયક લીલનાને
ઉત્સાહમાં હસ્ત મહીં ધરે છે ;
વૃદ્ધા અવસ્થા ઉડી ક્યાંઈ ચાલી-
ખારોટજી ખાલક શા ઉઠી ઉભે .

અનુષ્ટુપ .

વિશ્મયે વેગડો ઉઠે-ધોળી મૂછ હસી રહે ;
જેઠને જોડલું આલું હર્ષાશ્રુ નયને વહે .

વસન્તતિલકા .

ચોટચાં હજુ નયન એકળીજાત મહીં છે ,
મીઠી ઘડી હૃદયમાં ઘડકી રહી છે ;
આનંદ અમૃત તણા ગરકાવ માંહીં
એ સ્નિગ્ધ આર્દ્ર અભિષેક ણની રહ્યા છે .

ત્યાં લીલનાયક ઠરે જઈ ચાંદલો, ને
ખારોટજી કરથી અક્ષત ચોડી દે છે ;
કન્યા તણો કર ગણામણુથી ભરેલો
લેઈ હુમીરઠર નાયક માગતો આ .

અનુષ્ટુપ .

એટલું થાય ત્યાં જાગે-આવે ભાન હુમીરને ,
ઘેરી એ આંખડી તેની જોંચી લે મુખથી હવે .

વસન્તતિલકા.

આ પૂર્ણ છે સહુ જ ઇંટ બની રહેલું-
 છે એટલુંય સમજેલ કુમાર યોધ ;
 બ્રહ્માંડતખ્ત પ્રભુ અર્પી અહીં રહ્યો આ-
 તેનુંય ભાન ઉરમાં ઉછળી રહ્યું છે .

ઉપજાતિ .

પોતે જવાનો પણ કાલ યુદ્ધે-
 એ વાત હેત્રે ખટકી ઉઠે છે ;
 સૌ ક્ષેમ પાછું જ ફરાય ત્યાંથી-
 શી ખાતરી તેની થઈ શકે છે ?

તો આ ખિચારી અનભિન્ન ખાલા
 અખંડ સૌભાગ્ય સમી દિસે જે-
 સૌભાગ્ય તે હસ્ત સહિ લૂટીને
 વૈધવ્ય દેશે ક્યમ પ્રેમ તેને ?

અનુષ્ટુપ .

ઉઠતાં ઉર્મિ એ ઉરે સાવધાન થઈ ગયો ,
 અગાડી દીર્ઘ થાતો તે હસ્તને કબજે કર્યો .

વસન્તતિલકા .

મીઠાં દ્યાર્દ્ર નયનો જલમાં તરતાં ,
 એ ભીલનાયક તણાં નયને લગાડી ,

એ સાહસિક ગતિને અટકાવતો એ
જે છે ઉરે ટપકતું—વિનયે કહે તે . .

શિખરિણી .

“ અહો ! તારી કન્યા—મુજ હૃદય તેને વશ બન્યું ,
ખરું કે ચાહું છું, અધિક મુજને એ ભવનથી ;
ખરું કે એ વિના જગત સઘળું શુષ્ક મુજને,
ખધું સાચું સાચું પણ નવ ઘટે તે ક્યમ બને ?

અહો ! તેની પ્રાપ્તિ મુજ હૃદય પુણ્યોદય ગણે,
અહો ! એથી ધીબું જગ પર સુભાગ્યે ક્યું હશે ?
ગયાં સ્વર્ગોનાંએ સ્વપન સહુ એને નિરખતાં !
ખધું સાચું કિન્તુ પ્રણય ક્યમ દેશે દુઃખ ભલા ?

હવે છે ના આઝો જગત સહ સંબંધ મુજને,
રસીલું વા સૂકું પણ સહુ હવે સ્વપ્ન સરખું ;
અરે ! સ્વપ્ના માટે મૃદુ ભવન ડોળી ક્યમ દઉં ?
કળી ચૂંટી લેઈ મરણવશ તેને ક્યમ કરું ?

જવું મારે સુદ્ધે—મુજ કર હવે તો શબ્દ સમો,
અરે ! તેનો તેણે ઘટિત નવ આલંબ ગ્રહવો ;
કહેતાં આ યોલો મુજ જિગર લાચાર દુખિયું,
છતાં હું તો એવી મૃદુ કળી સ્વીકારી નહી શકું.”

ઉપગતિ .

ખારોટ આ વાત સહુ શુભે ને
 નીચે ઠળ્યાં છે નયનો વિચારે ;
 ઘડીક એ યોધમુખે ફરે ને
 નેત્રો ફરી ભૂમિ પરે ઠળે છે .

એ ભીલના નાયકની કુમારી
 હમીરજીથી પતિ અન્ય સારો
 ક્યાં વિશ્વની ઉપર પ્રાપ્તવાની ?
 ખારોટજીને દૃઢ એ થયું છે .

અંદા ભણી એ નયનો ફરે ને
 એ મ્હોં તણા ભાવં નિહાળી રહે છે ;
 જાણે કંઈ આમ પુકારી ઉઠે—
 ‘ ખાપુ ! રુચે તે સુખથી કરી લે ! ’

ખાલાઉરે છે ઘડી ઉઠ્યું કે ,
 પ્રાંતિ વધારે ઘડી હશે ક્યાં ?
 અંકેત્ર, લગ્ન, દુનિયા, વિચારો
 તોડી દઈ પ્રેમ કુદી ઉઠે છે .

શાર્દૂલવિહીરિત .

જે માલા ગઢવી કરે લટકતી તાળાં કુલોની હતી—
 જે એ યોધઉરે જ લોજન પછી ખેડરાવવાની હતી—
 તે માલા ઠરમાં લઈ કુંવરીએ અર્પી, દીધી યોધને ,
 નાહા કેં કરવા તણો સમય ના યાકી રહ્યો છે હવે .

હરિણી .

સરતટપરે ગૂંથાયાં તે તરો ઉદ્ધિ મહીં ,
 અનુક્લ વહો વાયુલહેરી સદૈવ શઢો ભરી ;
 અમર રસ કો-તેનાંલહાણાં ભવોભવ પામળે,
 તમ હૃદયનાં ઊંચા સ્વર્ગે સદા નયનો હળે .

વસન્તતિલકા .

હર્ષાશ્રુ એ ગઢવીનાં નયને વહે છે ,
 સંસારકાર્ય સહુ પૂર્ણ થયાં દિસે છે ;
 એ યુગ્મનાં ફરી ફરી દુખણાં લીએ છે , *
 આશીષ હર્ષલહરી ઉભરાઈ વહે છે .

20485

કુખણા જાળ્યા જ લીં છે, પણ બહુ આનંદમાં આવી જઈ આ-
 શીષ દેતાં દેવીપુત્રો-આરણો-પણ માતાની પેઠે જ પોતાના અન્નદાતાનાં
 આવેશનાં દુખણાં લે છે.

20485

શ્રીમન્તલાલ ય મગદાસ ગ્રંથાલય

શુભચારી આલિ-ક ખરિપદ